

הואיל משה

נביאים ראשונים

מבוארים עברית

מלאכה

משה יצחק אשכנזי

מלמד תינוקות בבית תלמוד תורה

בעיר

טריאסטי

שנת הואיל משה לבאר

I Primi Profeti

commentati

AD USO DELLE SCUOLE ISRAELITICHE

da

Moisè Tedeschi

Istruttore nel Talmud-Torà di Trieste

Gorizia 1870, tip. Seitz - M. T. ed.

קורא נעים! זה שאני מביא תחת כור בחינתך איננו
 ביאור חדש יתחרה את ציחורי גדולי המפרשים, רק הוא פרי למודי
 מפני רבותי (המוזכקים שבהם כו"ר שמואל חיים זלמן י"ו
 תלמוד ותיק למאור דורנו **שד"ל** נ"ע וכמהר"ר שבתאי אהנן
טריוש ז"ל הנודע לתהלה צפי תלמודיו הרבים) ועם אהבני וחברי
 ה"ה יריד נפשי מהח"ר יוסף צמח קאמיריני י"ו, ומהר"ר
 משה ערענרייך י"ו ו"ץ בעיר קאזאלי, ומהח"ר שבתאי
 רפא מילי י"ו, ומהח"ר יצחק לענגי נ"ע, ווע' הרופא
 משה בוכבינדער נ"ע, ועל הכל פרי תלמודי צבית תלמוד
 תורה בעירנו יע"א לנערי וצחורי חפץ המלאים שכל וחכמת לב
 ההוגים עמי בתורה בחשק נפשם ולומדים עמי גם חכמות חלונות
 ורואים פרי טוב צזה וצזה; ואזכיר קצתם (כולם יחד היו יותר משלש
 מאות בושך עשרים וחמש שנה שאני מתעסק במלאכת ההוראה) ה"ה
 מע' החברים יוסף מעובדיה, יצחק מאיוניקא, יצחק
 קאסטיליוני ואחיו החכם הרופא שמואל קאסטיליוני
 והצחור המשכיל רפא הכהן י"ו: אלף תודות לכולם על מה
 שלמדתי מהם או על ידה ושאזרתי לי חוסן וודע בפשטי המקרא,
 ובדקדוק הלשון, ובחכמת התורה לא יערכנה זהב וכסף המהשגית
 האדם ומוסרת אותו לראות ציווי הטובה ולהתחזק ציווי הרעה, כי
 צנסיוני למדתי אמתת דברי המלך המשורר. לולי תורתך שעשועי אז
 חבדתי בעניי: **ואני** בכל הערותי אלה השתדלתי לרשום מקורן
 ונקולונם מי ילאו שלא להתפאר במה שלא הוצאתי משכלי, רק מי יגיד
 כמה מהן כבר נכתבו על ספר או שומעתין מפני רבותי ושכחתין

א' ד' הלכנו דוד ממך גברו הוה ערם למרחוק עד ערבות
 מואב; והמדבר הוא גבול דרומי הלכנו לפונה נהר פרת מזרחי והים
 הגדול מערבי ומינות ארץ החמים מוסבות לסמוך להם שהוא עד הכהר
 הגדול נהר פרת ולכן באה תיבת החיים בזקף ופרת ברביע שהוא טעם
 מפסיק גרוע והזקף ו"כ לרובים אלו לומר שכל אומי מחוץ מארץ
 ראובן וגד עד פרת הוה נקרא ציונים ההם צפם ארץ החמים: ח'
 אר פך שרש רפס בגנון הפעיל ומתנגד אל שרש חזק בגנון עלמה
 שהחזיק ב ענינו אמו בחזק, והרפס ענינו אמו ברפיון ידים ולכן
 נרדף הוא לשרש עזב: ח) מללית את דרכך ואז תשכיל שרש
 ללח ענינו עבר הלכה (וללחו הירדן שמואל ב' י"ט ו"ח) והשכיל הוא
 מל' שכל ובינסן מזה למדנו שאדם יגיע אל חפצו (עם שמרו תורת ה')
 בשום שכל על דרכיו ובאומן לבו לעבור על המונעים אותו מהגיע
 אל מגמתו ומנחנו שני השרשים גם בגנון הקל (והוא לא מללית במדבר
 י"ג ו"א שכל דוד שמואל י"ח ב"ח ל': ט') לוי תך ע"י עשה (דברים
 ל"א ב"ג): י"ד) כל גבורי החיל לא כולכם כי גם עם ושה
 החגיתם שרק כל חלון (פר' מטות) ובל בני חול (פר' דברים) יעברו,
 ולכן לא עברו משבטי ראובן וגד ומנשה כ"א ארבעים אלף: י"ח) רק
 חזק ואתן אתם הראים שכדתי אתם להיות קצין עלינו בחזק ואומן
 לכך שלא יפול ולא יחת מפני כל איש וכל דבר:

ב' א' חרש מבלי שידעו גם בני ישראל מאומה למען לא ימם לבם,
 והושע שלח את המרגלים לידע מה בלב אנשי כנען אם ינוס לבם או עורכים
 עמם למלחמה, ולכן כתב את הארץ זאת יריחו חקרו בחלסה דעת אנשי
 יריחו שהיא העיר הראשונה שנלחם עליה: צ"ח) אשה זרבה כמשמעו
 בכל מקום זונה ונוטה מדרכי הטהורות ואולי היא בראומה אותם

והולאתין שנית ע"י חקירתיו ע"כ אל תאשימוני אם הבאתין לפניך
 כפרי עוולי כי אונת הוא שמווני ילאו או ופי תלמידי בחדדי אותם
 עד כי ענו והאורו כפי מושגתי: וזך דרך רבותי בהוראתם לי
 ובעקבותם הלכתי גם אני: תחלה וראש קרוח הווקרא סיוון שלם
 בלחום ובדקדוק הלשון, ואחרי כן החלתי לתרגם איטלקית ולפי
 הזדמנות הכתובים העירותי שכל תלמידי על מקור התיבות ועל הוראתן
 האמתית, ועל המליצות ועל המוסרים היוצאים לנו מהספורים האלה,
 ועל אופן זמן כתיבתם ועל ונב המקומות והערים, ועל מושפטי ומנהגי
 הגוים ציונים ההם, ועל הכל השתדלתי להכין יודת יראת שמים
 וודעים ומודעים שונים בלב תלמידי לתת כלי זין בידם להלחם ולחנות
 האונת נגד הוחפלספוס היועקלים הכתובים לקיים המלאכה בידו וללנס
 לפרוק עול התורה ועל לוארס, ויהיה ווענה מוכן צפיהם לנטל דברי
 נביאי שקר המדברים גדולות על ה' ועל תורתו, שמו בשמים פיהם
 ולשונם תהלך בארץ: **ועתה** כמו שמדי שנה בשנה בחזרי עם תלמידי
 על ביאור חנוסה חומשי תורה ונביאים ראשונים לא הקדמותי מבוא
 לפירושי רק בהזדמן לפנינו לדבר נכונה על ענין מהענינים המועילים
 למה שהקדמותי, שם ערכתיו דברי והואלתי להוכיח דעתי מן הכתוב
 דבר צעמו ובדרך הזה הללחתי ודברי עשו רושם, ואם הייתי מוקדים
 ונבוא ארוך לפירושי לא היתה דעת תלמידי פונה אלי ולריק הייתי
 יגע, כן לא אהריך עתה בדברי ואכנס מיד בעובי הקורה, ובהזדמן
 לי דבר ככון בעיני אערכנו לפניך הקורא! ואתה שפטה כלדקך ודון
 אותי לקף זכות:

והיא יושבת לפתח ביתה קראתם אליה כמשפטה, והם נטו אליה בחשבם
 כי צנקה ידעו ופיה כל חפס; והנה מלאנו שרחב אע"פ שיושבת
 לבדה בבית השביעה את המרגלים שיחוו אביה ואווה ושאה קרוביה
 ולא הזכירה בעלה: ז') לחפר את הארץ. נשתמשו בשרש חפר
 להוראת רגל, לפי שהחופרים נהגים למלא המחתכות יחפשו חפש מחופש
 באדמה לבוא עד מואחם, וכן פירשתי לבד מאנשי התרים (מלכים א'
 ט"ז): ז') על המעצרות. במקומות שקרקע הירדן גבוה והמים
 נמוכים ורחוי לרגלים לעבור דרך שם: ח') טרם ישכבון. המרגלים
 הבינו עלמם לשכב ולישן במקומם עד אור הצוקר ויפתחו שער העיר
 ויוכלו להמלט לנפשם: ט') וכי נפלה איומתכם. הווי מיותרת,
 כראה ברור שה' נתן לכם את הארץ הזאת, כי רפו וקלרו ודי יושביה
 הגזורים מהלחם אתכם: י"ב) אות אמת. משקר יקרא למוכסה
 טובה לפי שנמעשו הוא מראה בעצמו כאלו אומר שקר הוא שקבלתי
 טובה מאיש פלוני, ואמת נקרא זכור טובת איש עלינו וגמול לו כפעלו
 הטוב כאלו נודה על הטובה שקבלנו ונאמר המת הדבר, ובזה נפרדו
 חסד ואמת שהם שני נרדפים, הראשון מורה עשות טוב ונדיבות לב
 והשני מחובה, ורחב אמרה ונתת לי אות אמת, רק המרגלים השיבו
 לה ועשינו עמך חסד ואמת, שאת מללת אותנו בלבד ואנחנו נליל
 אותך ואת כל בני ביתך: ט"ו) בקיר החומה. חלונות ביתה פתוחות
 לבד החומה מחוץ לעיר, ובתוך החומה חדרי מושבה: ט"ו) ההרה
 לבו. נהרים שנקראו אח"כ בשם הר אפרים והיא נתנה להם ענה
 להכנס יותר בארץ כנען להטעות הרודפים שיאווירו אך נסו להם
 לירדן לעבור אל מואחם ישראל: כ"א) ותקשר. מיד ביום ההוא שלא
 להביא חסד עליה שגם ידה עם האויב: כ"ד) כי נתן. כי היה ראוי
 לבוא ברציע לפי שהוא מלינה בפני עלמה וענינו בודאי ובצירור, וכן
 כי אין בלתי (שמואל א' ב' ב') ורבים כוהו:

ג' א) וילינו שם. הרבה לילות כי קן כתוב אחריו ויהי מקלה
 שלשת ימים וגו' רק נשתמש בשורש זה תמורת שרש חנה לפי שלא היה דעתם
 להתעכב שם רק מיתנים היו לדבר ה' לדעת בחיזה חופן יעברו: ד')
 אך רחוק וגו'. מואמר מואמר עד תיבה למוען, וחבור הפסוקי והלכתם
 אחריו למוען מדעו וגו': כי לא עברתם. המים נכרתו ע"י נם, רק

בודאי בחר ה' להעבירם במקום שקרקע הירדן ישר וטובה בלי
 פחתים ואנה רגלי הכהנים אליו כדי שיעברו בלא טורח, וא"כ גם
 ישראל היו צריכים להשתמור מהתרחק הרבה מעליהם; ועוד נוכל לפרש
 שתיבות אך רחוק וגו' עד אליו אינן מואמר מואמר, לפי שלא מלאנו
 במוסעות המדבר ולא בהקפת יריחו אזכרה לישראל לבלתי התקרצ לחרון,
 רק כאן הזכירם להתרחק ממונו לראותו כולם שאם היו הולכים סמוך
 לו לא היו יודעים ונקומו ונחפשיהם הרבה ובאים במקום סכנה או
 מתאחרים ללאת והמים באים עליהם: ו') ועברו לפני העם.
 בחניתם היה הארון בתוך ב"י ועכשו נזה יהושע לכהנים שישאוהו
 וילכו לפני העם: ח') בירדן. טרם יתקו רגליכם אל החרבה: ט')
 גשו הנה. לפני הארון: י"ג) מי הירדן יכרתו. ילכו כדרכם
 אל ים המלח ויסופו שם, והמים היורדים מלמעלה הבאים וין ההר
 יעמדו נד אחד (ו' של ויעמדו צריכה להכתן קודם) ואין לפרש יכרתו
 יחלקו לשנים כי קן כתוב אח"כ המו נכרתו: י"ד) לפני העם. היו
 כבר לפני העם: ט"ו) והירדן מלא. כריתת מיי הירדן היא גם
 גדול מקריעת ים סוף, כי כאן לא נשתמש האל כלל באמצעים טבעיים.
 רק מחלית המים ירדו כדרכם לים המלח והמים היורדים מלמעלה
 נשארו עומדים גל על גל כנד במשך שעות הרבה עד שעברו ב"י הם
 וטפס ומקניהם וכל אשר להם, וכל זה היה בזמן שקליר (ביומי ניסן
 ואייר) שהירדן מלא על כל גדותיו כי שלג הלגנון (הר מוכסה שלג)
 יתפטר ואז מיי יתחרה בגאון הירדן לעברו צעברה? ואולי בשביל
 גאווה אז נקרא ירדן מואמר ירד לפי שיורד לים בשטף, וע"כ נקרא
 גם שבלת (אל השטפני שבלת מים, תהלים ס"ט) עיין מה שאכתוב
 בעה"י על פסוק אומר נא שבלת (שופטים י"ב): ט"ז) הרחק מא"י
 ויחדם העיר. כדי שצנפילתם ארצה פתאום לא ישטפו: הערבה.
 כ"ל ששם מדבר מורה נקיס חץ לישוב (וינהג את הלחן אחר המדבר,
 נאות מדבר), תהו. ארץ לח נושבת (והארץ היתה תהו, יעלו בתהו
 ויאצרו, איוב ו' י"ח), ישיוון. מקום מוגבל צסלעים גבוהים זקופים אשר
 כל עובר שם ישם עליהם (ונשקפה על פני הישיוון, שהיא ארץ אדום
 Arabia Petrea). ערבה מקום מישור לא יזרע ולא ינמית כי האדמה
 מליחה (מה טבע כל סביבות ים המלח); וכן ים צל' הקדש ענינו
 מקוה מים גדול lago, der See; mare, die See ים סוף, יונה של

עבריה או ים כנרת, הרחשון פתוח לאוקיינוס, והשני מוגבל ביבשה וירדן עובר בתוכו, והמקורות האלה רובם מים מתוקים, וים הערבה הנהיה צמקוס סדס ועמרה הוא מוגבל ביבשה מסביב רק מיםיו מלוחים ולכן נקרא ים המלח ואולי נקרא בשם זה ג"כ לפי שמונו היו מוכינים להם מלח כדי לרכס: נגד יריחו צמקוס ומוולע זין מקוס עמידת הוים ומקוס כניסתם זים, ועוד כדי שני יריחו יראו עברתם בירדן וימם לזס יותר ויותר: ה כן תיבת בתוך חין ענינה באוולע מוש לכך הוסיף מלת הכן שענינה בלמוס, וא"כ הכהנים נטו וועט מדברי ה' לפי שלא נתעבדו אלל שפת הירדן (למעלה ה') רק עמדו באמצעו להגדיל הכנס, ואז לזה ה' ליהושע שיורה להרים שתים עשרה חזנים ממצב רגלי הכהנים (ז' ג') להגיד הכנס לדורות:

ד' י' אשר הכין. כבר היתה דעת יהושע להקים י"ז חזנים בירדן עמנו (למטה ט') והכין י"ז חזנים לדבר, וקרא אותם לעשות דבר ה' להעביר י"ז החזנים אל הולון, ולהקים ג"כ י"ז החזנים בתוך הירדן: עד היום הזה וכאן שיהושע בעמנו כתב ספרו או אחד מנבי דורו שעד יונו לא סרו החזנים ממקומם ולא שחקס שטף המים, ובימי הקיץ שהמים נמוכים היו נראים צמקומם, וגם מסי' ה' פס' א' שכתוב עברנו וקרינו עברם נראה שכותב הספר היה מן עובדי הירדן ואגב שיטפיה כתב ל' מדבר בעדו צמקוס נסתר: י) ככל אשר לזה משה את יהושע, באמר לו חזק ואמץ וגו' (דברים ל"א כ"ג) כלומר התאמן לשמור בדקדוק ונלוות ה' וזזה תלליח ותכחיל לז"י את הארץ: וימהרו העם ויעצרו מיראתם פן ישטפום המים העומדים: י"ג) חלוצי הצבא שרש חלץ ענינו הסיר ממוקומו (וחלצו את החזנים, פר' מלורע) מוצחרים מתוך אחיהם כגבורי חיל, ואח"כ נקראו חלוצים החוגרים ללי זין למלחמה ונרדף לחמושים, ונקראו בשם חלוצה (וקח לך את חלוצתו שמואל ז' ז' כ"א) כלי המלחמה עצום: י"ט) בגלגל חין זה גלגל שאלל הר גריזים ועיבל (דברים י"א ל') שהיה נקרא בשם זה כבר בימי משה, וזה נקרא גלגל על שם היום גלותי וגו' (למטה הט'), ונדברי החכם שווארץ בתבואות הארץ שלו למדתי שעוד היום יש חל חזנים גדול סמוך לירדן והערביים קורין לו אל-גלגל וזהו גלגל שעשו שם את הפסח שגם יוסף הכהן בקדמוניות שלו אומר שהוא

רחוק חמשים שטדיען מן הירדן ועשר שטדיען מיריחו, ועוד יש גלגל שלישי נזכר למטה זין ל"א מלכים, מלך גוים לגלגל: מפלי כס. אתם הבחורים שתגידו לבניכם: מפנינו אנחנו הזקנים, וזה אמר על עמנו ועל כלב בלבד כי האחרים כולם לא הגיעו עדין לששים שנה:

ה' ז' הרבות צרים. חרבות של לורים, חרבות עשויות באזנים קשות ומחודדות כמו שימלאו גם בזימנו אלל יושבי איי הים שאין בארסם ברזל, אולי חיתוך ברזל זימם ההם שלא ידעו לתקנו ולעשות ממנו Acciajo, Stahl ובאיקלימים החמים ההם היה גורם לער הרבה ומציא הנימול לידי סכנה, וכל מיני כלים העשויים לחתוך בהם, חרבות וסכינים ואיזנולים, נקראו בתנ"ך בשם חרצ חוץ מהסכינים המוכנים לאכילה שנקראו מאללת, ואם לורים רונה לומר מחודדים היה לו לכתוב חרבות מופרד וגם התאר לורים כל נקבה; ושד"ל בפס' ותקח לפרה זר (שמות) תרגם חזן מחודדת, וכאן (בפסרת יום א' של פסח) תרגם סכינים מחודדים: שוב מל את בני ישראל שנית. התחל שנית למוול אותם אחרי שפסקו מלימוול בלכתם בדרך צמודבר: ו') כי ארבעים שנה וגו'. החכם ישר נ"ע בעברו עלינו חוה דעתו שופסוק זה נראה שמוות המולה תלויה בירוסת הארץ כדבר ה' אל חזרהם ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו וגו' ואתה את בריתי תשומר וגו' (לך לך י"ז ח' ט') וע"כ דור המדבר שנגזר עליהם לבלתי הכנס לארץ לא חלה עליהם מלזה זג, ואנחנו תמיד ליה עינינו למען יגאלנו ויביאנו שנית לארצנו ולכן מוול את בנינו; רק פירוש זה לא יתישב לפי שהגדולים בני ל' שנה ויותר כבר היו מוליס, והקטנים הנולדים צמודבר מועתדים היו ליכנס לארץ והיה להם לימוול: י) היום גלתי לשון זר, ולמה לא אמר הסירותי? אולי המקום נקרא כבר גלגל כמו האחר שאלל הרי גריזים ועיבל, ויהושע השתמש בתיבת גלותי שהיא לשון נופל על לשון, כלומר נראה שמעותד היה המקום הזה לכך כי שמו גלגל, ולכן בא גה"א הידיעה בשם דבר, וכן מלאנו בשם צאר שזע הנהיה מושבעת חזרהם לאזימולך (פר' וירא) ושבעת ילחק לו קימה יותר שם זה (על כן שם העיר צאר שבע, פר' תולדות): י"א) מועבור. כמו עמרה כל חרמוי שענינו בר ושבר, וכ"ל ברור שכותב פסוק זה היה לפניו פס' ולחס וקלי וכרמל

(אומר) ושפס' זה רחיה חותכה על הקרבת העומר צ"ו בניסן כדברי קדמונינו: י"ג) והנה איש וגו'. המלאך נראה לו ליהושע בדמות שר צבא להגיד לו שולאבי על ילחמו בעדו על יריחו מצלי שילחם הוא בה; וזוהי שאמר לו של נעלך כ"ל שריונו לו שכל שללה יחריס וגם ישביע בני ישראל שיחשבו גם קרקע העיר קודש לה' כשדה החרם, כעיר הגדחת, ולא יבנוה עוד:

ו'א) **סגרת ומסגרת.** סגרת בעד בני ישראל לבלתי יבאו בה, ומסגרת ע"י בני ישראל לבלתי ילא איש מן העיר לשבור שזר: ג') הקיף את העיר. שרש נקף משום ג"כ להוראת כרת פנו ונקף סביב העיר בצרזל (ישעיהו י' ל"ד) כי קרוב לנקב הוא, וכן שרש חזר צ"ח קרוב לכרת חרץ חרש וחרז, לפי שהחורש כורת תלמוז בקרקע ובהגיעו אל קצה שדהו יחזיר פניו לקצה האחר, וחרץ הוראתו כנו כרת (עמק החרון, יואל ד' יג) וחרץ צ"ח גומא ארוכה, וזה חרון ענינו מוזקק ומוזבל מוסגים, ואז תחרץ (שמואל ב' ה' כ"ד) ואיש חרון ענינם העתק ממקום באומץ לבב לעשות דבר מה, וחרוזים הם פתולי הפנינים הסובבים את הזואר, וחרוזי הפיטנים חוזרים מוסוף שיטה אל ראשית השיטה הבאה (כסוראת Versi צל' היטלקי) ושוב קרוב לסבב, וסבב והקיף נחלפים זה בזה רק הראשון עיקר הוראתו התיצב סביב סביב צלי הליכה, והשני הוא הלוך תמיד סביב לדבר, ולא תקיפו פאת ראשכם ענינו לא תכרתו: ד') היוצלים האילים שצלאן ונקראו כן לפי שהולכים לפני העדר ומוציאים אותם, והנקבות הולכות אחריהם צלי ראות אנה תלכנה: ה') צמטך. צמקוע תקיעה ארוכה, וכן לך וושכת בהר הצור (שופטים ד' ו') וימשך האורב (שם כ' ל"ז): ונפלה חומת העיר תחתיה. לא כל החומה נפלה שא"כ יפול גם בית רחב רק נבקעה במקומות הרבה ע"י רעש, וכנס העם צפרים איש נגדו; וזה יוצן ג"כ מומלת תחתיה כלומר לרגלי החומה עלמה, מקלת אבניה נתקו ונפלו למטה, וזוהי נעשית וועלה לצ"י לעלות על החומה, ועלו כל אחד צפרץ שכנגדו: הלוך ותקוע בשופרות. תקיעת הכהנים היתה בכל יום רק תרועת העם ציוס השביעי לצדו: י"ז) חרם. יושביה צמיתה, ושללה קדש לה, והעיר לא תבנה עוד: י"ח) תחריומו. פעל עומד כמו ופרעה הקריב (צשלח).

צקחתכם מן החרם מהיו אחם עלמכם חרם, כלומר מהיו חייבים מיתה: כ"ג) ואת כל אשר לה וגו' בני צימה ומשפחות קרוביה, ונפשו היתה להם לשלל, רק נכסיהם שרפו, וכלי כסף וגו' שלהם הקדישו: כ"ה) עד היום הזה. גם ממקום זה נראה שכותב הספר היה יהושע או אחד מנבי דורו: כ"ו) ארור האיש לפניה! כמו גבור ציד לפני ה' שענינו גדול שבגבורי הניד, ע"ד שלבנת יה, ישבעו עני ה' ודומיהם, וכן ואצרככה לפני ה' (חולדות) אצרכך גדולה שבצרכות, כי אין לפרש אצרכך צרכות ה', כי הלא צקש יצחק להחנגד לדברי ה' שאמר ורצ יעבד לעיר, וצודאי הגידה לו רצקה דברי ה' המצטרים לו שממנו יולדו שני גוים עמומים, וכן כאן ארור האיש לפני ה' ר"ל תבא עליו גדולה שבקללות היא מיתה צכורו ולעירו הצביצים עליו מכל בניו:

ז' א') **עכן בן ברמי בן זברי וגו'.** ישראל צהתיחםם נחלקו לד' חלקים, שבט, משפחה, בית אב, גבר, ובכן בא היחם ג"כ עפ"י ד' חלוקים אלו כמו צקרח שהוא גבר, ילחר הוא ראש בית אב, קהת הוא ראש המשפחה, לוי הוא ראש השבט, או אם היתה משפחה גדולה היתה עוד נחלקת למשפחות קטנות כמו צבני ונגשה (פינחס כ"ו ל') ולכן באו צלפחד חמשה יחוסים ולא שיהיה זה בנו של זה רק הם החשובים שבמשפחה ע"ד שאמרו רז"ל צום' מנגלה (ד' יב:) על יחם מורדכי "ווכתר צנימוסו היה", וכל היחוסים הנזכרים צתנך העולים עד יורדי מנרים הם חסרים איזה דורות צנתים כי לא הביאו כ"א החשובים והגדולים שבמשפחה, לא ולמד מייחם דוד הנזכר צספר רות. פרץ הוליד את חלרון שהוא מייורדי מנרים, וחלרון הוליד את רם, ורם את עמינדב, ועמינדב את נחשון שהוא מייולאי מנרים ומצקני בני ישראל כי מנוהו נשיא לבני יהודה, וא"כ גם שלמה או שלמון אם הוא צנו היה מייולאי מנרים, וממנו עד דוד צמשך ת' שנה אין לנו כ"א ג' דורות, צועז, עובד, ישי, היתכן שכל אלו לא הולידו עד ק"ל שנה?! הלא אצרהם אצינו שהוליד צן ק' שנה כששמע דבר ה' לו וגם נתתי מומה לך צן (לך לך) נחק ואמר הלצן ממה שנה יולד! א"כ מוכרחים אנו לומר שגם מייחם דוד חסרו איזה דורות ולא הוזכרו כ"א ההגונים והלשוי

השם שבמשפחתו, וא"כ אומר אני שאין לזוז ממה שכתוב וכפול בתורה שמושג אבותינו במזרים ת"ל שנה אעפ"י שעבדותם לא נמשכה כ"א ק' שנה בקירוב בימי שני המלכים הנזכרים בד' סדרות הראשונות שבספר שמואל, שולכות הראשון נמשכה יותר מפ' שנה כנראה ברור מהכתוב, והנזכרים בפר' וארא הם הראשים והחשובים ואין משם ראיה כלל שבני ישראל לא יצבו במזרים ת"ל שנה; וכן בענין לריבין אנו לומר שחסרו דורות מיהוסו אף לדברי האומרים שמושג בני ישראל במזרים הם רדו שנה כי זרח מיורדי ומזרים ופרץ אחיו שגולד עמו הוליד חזרון ותמול טרם ירדת יעקב אבינו למזרים, וכשם שנחלקה משפחת פרץ לשתיים מרוב אוכלוסיה וצאו מומנה עד עמינדב שהוא מיוצאי מזרים חנושה יחוסים, יהודה, פרץ, חזרון, רם, עמינדב, בן נהיה במשפחת זרח, ולכן צאו גם בענין חנושה יחוסים ענין גבר, כרמי בית אב, זבדי משפחה קטנה, זרח משפחה גדולה, יהודה שבט: ה') כשלישים וששה איש. כ"ל שכף זו אינה כף השיעור לפי ששלישים וששה אינו כך חשבון כמו חנושים מואה ואלף, רק לא היה ברור לכונן הספר שמתו ל"ז בהכרע: ז') הוא לנו ונש. ל' הואיל תרגם ש"ל בפר' וירא (הואילתי לדבר אל אדני) להוראת הוספה והיא לפ"ד הוראת ל' זה בכל מקום, הואיל משה צאח (דברים) הוסיף ביאור, וכאן הוא לנו ונש, נתעכבו עוד: י"ז) משפחת הזרחי לגברים וגו'. בד"ה ב' ו' שמזכיר בני זרח לא מלאנו זבדי ואולי הוא זמרי הנזכר שם, או בני זרח הכתובים שם הם מזני בניו שכן הד' האחרים איתן היוון כלכל ודרע (במלכים א' ה' י"א, דרדע) קרואים בני מחול (שם במלכים) והיון ואיתן האזרחי (מהלים פ"ח, פ"ט). ר"ל מזני בניו של זרח, כמו שמואלנו כלב בן יפונה הקנזי ועתניאל אחיו קרוי בשם בן קנז, וזבדי שהיה בנו ממש של זרח ואחד מן הגברים שבמשפחתו עשה לו משפחה לעצמו, וכרמי היה ראש בית אב, וענין שהיו לו כנר בניו וצנות (למעט כ"ד), היה גבר: כ"ג וילקס. במקום ויליגוס בחלוק גימל בקוף של מואלתי גימל: כ"ד) ואת בניו ואת צנותיו. דעת המפרשים שהעלום עמהם לראות צמיתת אביהם ומציאים סמך ממה שכתוב אחריו וירגמו אותו, מלבד שהתורה נותה לא יומתו אבות על בניו. ולענ"ד הסו"ק מכנוי אותו איננו סמך כי ענין ראש המשפחה ומדבר עליו פעם בל' יחיד

ופעם בל' רבים, שהרי אחר שכתב וישרפו אותם ויסקלו אותם חזר וכתב ויקימו עליו, ונוח לי לומר שהוראת שעה היתה שיומיתו גם בניו עמו שכן כתוב למעלה (ט"ו) ישרף צאח אותו ואת כל אשר לו, אולי גם ידם עם ידו, והל"ו איש ש"הרגו צמלחמה אולי ידעו בדבר ולא הגידו כששאל להם יהושע אחר המלחמה אם לקחו מן החרם ואם ידעו בשום אדם שלקח מומנה והזהירם שאם לא יגידו יקבלו ענשם, (וכן כתוב פסוק י"א וגם כחשו) מלפרש שללא דבר התאכזרו בבני משפחתו להכריחם לראות צמיתת אביהם ולווי כזה לא צא בשום מקום: כ"ה) מה עכר תנו. משם ענין הקרוב בהצרת אומותיו לשרש עכר השתמש יהושע צמלילה זו ומזה קראו למקום עמק עכור, וגם שם ענין עלמו שינו וצ"ה נקרא עכר:

ח' י"ג) אשר מצפון לעיר. נראה שתיבת אשר מיותרת

היא; ושתי פעמים השתמשו בני ישראל בתחבולה הזאת לשום אורז מאחריו העיר ולגנוב דעת יושביה בנוסם לפניהם, במלחמות העי ובמלחמות פלגש בגבעה, ובשני הסיפורים יש כמה פסוקים מוכפלים עם איזה שינויים, הלא תראה שבתחלה הוא אומר שהאורז היה ל' אלף ואח"כ הוא אומר שהיה ה' אלפים: בתוך העמק. מישור, שפלה, ערבה, בקעה, עמק, צעל, נחל, כנר, גיא, שמות נרדפים הם, ועתה אנסה לפרשם. מקום שזה בלא הרים ורכסים יקרא מישור (והיה העקב למישור (ישעיה מ' ד') מל' ישר, ואם ישפל גבהו לערך המישור יקרא שפלה, ואם הוא מקום תהו ומוגדל אילני סרק שמיר ושית יקרא ערבה (אשר שנותי ערבה ביתו. חוב' ל"ע ו') ואם הוא מקום ישר והרים סביב לו יקרא בקעה משורש בקע (והרכסים לבקעה. ישעיה שם) ואם תשפל לערך שאר הבקעות או לערך פני מי הים תקרא עמק מל' עמוק (ויולחנו... ההרה... לרדת לעמוק. שופטים א' ל"ד). וצעל אולי נקרא מקום פנוי נעמד ומלא עץ כל פרי כמו שדה הצעל בל"ח. כחל הוא ארץ מישור ופלג מים משקה אותה, ונקרא שם הפלג עצמו המפלג ומחלק המישור לשנים או המתחלק ליאורים יאורים נחל, משרש נגר (כמים הנגרים ארצה שמואל ב' י"ד י"ד) בחילוף גימל צחית כמו פלג ופלה (עד יפלה חן כדוד. משלי ז' ל"ג) ולמד בריש כמו להנהיג פנים במקום להנהיג (מהלים ק"ד), ככר לא מלאוהו שם כ"א למחוז

הירדן. ג' י' א' הוראתו קרובה להוראתו בקעה רק משני כתובים והגיא
 ציניהם (שמואל א' י"ז ג') גיא גדולה מאד ומש וגו' (זכריה יד ד'),
 נראה כי לא יגבולו הרים מכל צד רק מזה ומה (עין ג"כ פירוש
 רש"י על פסוק וישבו לפני פי החירות, פר' בשלח); וכאן הוא אומר
 למעלה פ' י"א שגי היה בינו ובין העי וכאן נשתמש במלת עמק כי
 הלא הפרש קטן ציניהם, ולמעלה בפסוק ט' כתוב וילך וכאן וילך,
 ולמעלה בתוך העם וכאן בתוך העמק; ומשני המוקראות נראה כי
 ירא היה יהושע פן ידעו אנשי העי ויכירו תחבולתו ובעוד לילה ילאו על
 הארבע וישחיתו בהם, ונתעכב הוא וכל ישראל עמו נגד העיר ליראם
 או לבוא לעזרת הארבע אם אנשי העי יקומו עליהם: י"ד) למועד.
 למקום שיעדו ובחרו לנפל בהם והוא לפני הערבה, שבה יפרדו איש
 מעל אחיו ותרצה המכה בהם. או הוראת למועד היא בשעת ההרים
 כי לפי חשבון קדמונינו היום, קצר או ארוך, היה נחלק ל"ב שעות
 הנקראות בדברי חז"ל שעות זמניות, וא"כ בכל יום ויום כל שעה
 ושעה תקדים או תאחר מיום אתמול, לולא שעת ההרים שהיא עת
 היות השמש בחלי השמים שהיא שזה ומיועדת לכל ימות השנה וכן
 פירשתי ג"כ בשמואל ב' כ"ה. ויתן ה' דבר בישראל... עד עת מועד,
 רק תיבות וימהרו וישכימו. ונתגדות קלת לפירוש זה: דרך המדברי
 הוא הערבה הנזכרת בפסוק שלפניו, ובני ישראל הבינו דעת בני העי
 וכסו לשם כדי שינתקו כולם מן העיר באמרם אך נגפוס הם לפנינו:
 י"ט) והארבע קס מהרה. אולי הקימו לופה באיזה מקום בלתי
 נראה שיגיד להם בנטות יהושע ידו: כ' והעם הנם וגו' ונפרד לכל
 רוח, נהפך מכל רוח עליהם, ובכן לא היה להם ידיים לנוס; והעם כמו
 כי העם והרבה וזין משמשות ל' כי: כ"א) וישבו. ויהפכו, וכן בפס' כ"ד:
 ל' אז יבנה. זמן הפעל הנקרא Imperfectum בל' רומי שני הוראות
 לו, הוראת תמידות והוראת עבר שאנו מניירים אותו לעינינו כאילו
 הוא הווה, ובל"ק ישתמשו בעתיד לשתי ההוראות, ככה יעשה חיוז
 היה עושה בתמידות, ואז יבנה יהושע, אז יבנה שלמה, אז ישיר משה
 להוראה השניה, אז היה המאורע הזה שיהושע ושלמה בנו צניקים,
 ונשה שר שירג, ואחר מלת אז מנחנו ג"כ ל' עבר כמו אז אמר שלמה
 ה' אומר לשכן בערפל (מלכים א' ז' י"ג) אז בנה את המולח (שם ט'
 כ"ד) לפי ששתיים אלו אינן מאורעות מיוחדות שאדם מניירן לנגד

עיניו; ומה שמנחנו בפר' תבוא ויהי ציוס אשר תעברו את הירדן
 וגו' אינו ר"ל ציוס עצמו רק מאותו היום ולהלאה ציוס קירוב שאפשר
 תקימו האצנים ותכתבו עליהם, וזה לא היה אפשר ליהושע עד היום,
 כי בני יריחו והעי לא פתחו לו והוא נרד להלחם בהם, וכן כי ציוס
 חלך מונונו ונות תמות (בראשית) ואדה"ר חי תתק"ל שנה, וכן ציוס
 פקדי (תשא) ציוס שועו (מטות) ציוס קנותך השדה (רות) ענינס
 כאשר אפקד, כאשר ישמע, כאשר תקנה: ל"ב) את מושנה תורת
 משה, העיקרים שעליהם סובב מושנה תורת משה הוא ס' הדברים, והם
 הארורים שנפרשת כי תבא שהם יסודי המוסר, ומיד כשנאו לארץ
 חקו בריתם על אבן לעשות הפך ממשפטי הכנענים העושים כל אלה:
 לפני בני ישראל. אשר כתב למען תהיה תמיד לפניכם והם ילכו
 אחריה: ל"ג) לצדך את העם. ברכת כהנים, יצרכך, יאר, ישא, אעפ"י
 שלא בא לזוי ברכה זו בתורה: ל"ה) והגרה. גם ציומי משה היו גרים
 בתוך מחנה ישראל (נצבים) או לאנשי ערב רב שינא עמכם וממרים,
 או מן העמים שעברו אללם ונספחו על בית ישראל:

מ' ד') ויצטירן. שד"ל תרגם ל' לידה כמו גדל"ת כי כן קראו
 יבונתן ויאר קדמונים: ומגריים. הנודות כשישאר יומים רבים בלי
 מוסקה יבקעו מיוצשם ואח"כ צבוא עוצרי דרכים להשתמש בהם ילררו
 בפתיל המקום הנבקע שיסאר לחוץ כמו פי התיק עד יהיה להם פנאי
 לתופרו כהוגן: ה') ווטללות. ל' טללי בל"ת הקרוב בשרשו לשרש הלה
 לפי שעל הקרע יתלו וירקעו נחח אחר מוין הבגד עלמו או מוין
 אחר, ונזה נהיה ג"כ שרש רקע הפוך מן קרע ונזה ג"כ שרש רקס
 (כדברי שד"ל) לפי שראשית מלאכת הרקמה היה לרקוע ולתפור על
 הבגד נתחיה בצורת פרח או עלה או כדומה מלצעים הרבה; ונזה
 נקראו ג"כ הכבשים הטלואים. טלואים: היה נקדיים. העלה קומחים
 כמין נקודות ירוקות, ושד"ל פי' כ"כ היה יצט שהיה מתפרר לפירורין
 דקים כמו נקודה: י) ואת כל אשר עשה וגו'. אבל כריתת מו'
 הירדן לא הזכירו כאילו לא באה עוד שמועה ונמנה בארלם הרחוקה: י"ד)
 ויקחו האנשים מלידם. יש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מונו ואכלו
 בצרית כדי שיצטחו בהם (רד"ק) כי כן יסופר על בני ערב שאם אכלו
 לחם עם איש לא יזיקו עוד לו וגם ישומו נפסם תחת נפשו להצילו

מן הקמים עליו; ותיבת מילדס היתה ראויה להכתב מנידתה, רק גם שם לידה נגזר מן ידה, כי רוב לידתם בימים הקדמונים היתה מחיזת שלדו קודם כסועתם או שהיו לדים צדדך, ולכן מתחלפים שני השמות זה בזה, ונראה לי ליד (פר' תולדות) כתוב לידה: ט"ז) ובקרבן הס' יושבים. לא כללד הם וזני כנען כי גם בקרב הארץ סמוך למוחנה ישראל הם יושבים ולא על הגבול: כ"ג) ארורים אתם. שרש צרך אולי נגזר מן צרך והוראותיו שתיים, כבד אדם חסוב בקרוע נגדו ובקש שלונו ע"ד, לא השלחך כי אם צרכתי (פר' וישלח) ויצרך יעקב את פרעה (פר' ויגש), והתפלל לה' שיתן לאיש שלום והללחה; ובאמרנו "צדוך אתה ה'"; כוונתנו לתת תודה וכבוד לו על טובותיו עמו, ובאמרנו לאיש חבתנו, "צדוך אתה לה'"; כוונתנו להתפלל עליו שישיב וילליח; ובהפך: הצרכה נשתמש מן המוכרח: צרש קלל (מוגזרת קל, הוות קל ונזהר בעינינו) בענין המונגד להוראה הראשונה של שרש צרך, וצרש ארר או קצב וקצב (הקשה לפי דברי רש"י, פר' צלק, וחרש לפי שהוא נוקב ומופרש) לענין המונגד להוראה השנית; והמת הוא שיואלו בכתבי הקדש כמה וכמה פסוקים המונגדים לפירושי זה, אך דבר ידוע שמשפט ספרי הקודש לכפול הענין במלות שונות, וכן הסברה הוא שאם שתי המלות נפרדות בענין בלד מה, האחת שוקשה שלא במוקומו; אבל מנחנו אשר אררה ה' (פר' צרחשית) ולא אשר קללה; ובמקום ארור אתה בעיר לא נוכל לוור מוקולל אתה בעיר, ולא במוקום אררי יום (איוב ג') ונקללי יום, ולא במוקום איש כי יקלל אלהיו (סוף פר' אמר) כי יאר, ושנעי קלל את דוד ולא אררו; אך כאן ארורים אתם ר"ל דעו כי רע ומר גורלכם כי לא יכרת מכם עבד, לא יחסרו מכם לבית ה' חוטבי ענים ושואבי מים וכל עוד שיתקיים זרעכם על הארץ תהיו לעבדים, וולילה זו (בשיווש למוך במוקום מים והענין אחד) מנאניה הרבה פעונים ביולאי ירך דוד הנועותדים למלוכה; ומן המוארע הזה וגם מן החקים שבאו ריש פר' מוטות על עסקי נדרים ושבעות נראה שהיו צ"י פרולים בהם והיו נריכים לגדר, באופן שהנשיאים ראו לקיים שבעתם אעפ"י שלא נתחייבו בה כי היתה על תנאי שרתוקים הם ובהתבטל התנאי בטלה השבעה:

י' ב) וייראו מאד. מלך ירושלים ועמו: י' אל תרף ידך.

ואל תשחר צדדים רפות כאיש עבול ועלל: י"ח) באבני ה צדד. כמו תולעת שני במקום שני תולעת, אך כאן באבני צדד (ע"ד ל' יון ואשכנז המוקדמות הנסמך אל הסמוך) צדד של אבנים (Aeroliti: ט"ז) שמש צג צעון דוס. בהל מופתי השי"ת המסופרים בתנ"ך אין גם אחד נפלא כגם זה של עמידת חמה ליהושע שבעבורו נשתנו לא כללד חוקות טבע הארץ הלזו כי גם השמש והירח וכוכבי לכת במהלכם הרגישו בו, גם בהניח שהארץ היא שעומדה ומתנועתה; ואע"פ שצדצרים היואלים מן הטבע אין לוור זה נפלא מזה, והאמונה ננפלאות ה' היא מעיקרי הדת כי ועמד הר סיני מהן ואם לא כאמין בו נמנחנו כופרים בכל התורה כולה, ואם כאמין באחת נאמין ג"כ בכלן, והמנע האפשרות יתכן אלל צער ודס אך לא לאלל שבידו היכולת; מ"ו) אם נוכל לישב הדבר באופן שהאמונה תסכים עם החכמות ותורותן היותר ברורות הנה מה טוב ומה נעים; ע"כ השתדלו גם מואמינים לצאר נס זה ע"ד הטבע, וכונתם צודאי רלויה לה' ולבריות; מעתה אל יאשימני הקורא אם השתדלתי גם אני להשיב לאפיקורוס כי בשמים עדי שאין כונתי להרוס רק לבנות: הנה מנחנו במס' אבות (פ"ה ו') עשרה דברים נצראו צע"ש צין השמשות, כלו' אחר כלות הצריאה קצב ה' חוקיה, רק לזה שבזמן מן הזמנים יטה הטבע ממונה, ובין הנסים שהולך ומונה שס לא מנחנו עמידת חמה ליהושע הנפלאות מכל נס; ובת"צ מוס' תענית (כ.) אמרו על נקדימון בן גוריון שנקדרה חמה בעבורו, ורש"י ותוספות פירשו נקדרה (נפעל?!!) מנקבת כלו' זורחת מתוך העצים; ובמאמר אחר (שס) כתוב ג' נקדמה להס חמה, ל' זר; ובמס' ע"ז (כ"ה.) כתוב ג' עומדה להס חמה; ומכר עין יעקב מוס' תענית תפס גרסת נקדה שהיא גרסת הגמרא במס' גטין (כ"ג.), זרחה מתוך העצים כנקודה; עתה כל קורא מבין שיקרא מעשה נקדימון שהשווהו חז"ל למעשה זה של יהושע ישפוט שאין שם עמידת חמה רק השגחה פרטית שהאל ית"ש נעתר לחסידו ופיזר העצים למוען יודע כי עדין לא בא השמש כיום תמים; ומנחנו צרש"י פר' בשלח (י"ד כ"ד) משס ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי שכ"ו שנכתב ל' ויהס ר"ל שהמס את אויבי ישראל ע"י הרעמות קול (שופטים ד' ט"ו), מפורש בשירת דבורה; ש"א ז' ו' וירעס ויהמס; גם כאן שכתוב ויהמס ר"ל שנתן לבני ישראל אות על עזרתו בהקדיר שמים בעצים ובשלח חליו קולות וברקים להוס את אויביהם, ואח"כ הוטייר עליהם האבנים, (וכמוהו ביחזקאל ל"ח כ"ג וגם שוטף. ואבני אלגביש וגו'), ויהושע חשב שקרב הלילה ויזטרך לחדול ממלחמתו והכנענים

ינללו בערי המזכר, והתפלל לה' שיעשה לו נס ויארך היום, ונתפזרו העצים ורחק החווה; כ"ז דרך השערה לידע תוכן המעשה איך היה, לא פשט הנוקראות המורה עלי ספק שדעת כותב הספר היתה שעומדה השמש מהילוכה; ובני הדור ההוא האמונו שגם נפלא נעשה להם עד ששרו עליו שירה וכתובה על ס' הישר שאולי היה מתברר שירים ומוזה שמו (מפיליפוזאן לונדתי שנתרגום סורי נקרא ספרא דתושבחתא): ומשירים קדמונים הנלמדים בע"פ ונוסרים מודר לדור יאות לקחת ראיה על אמות נעשה הבא בקבלה; ואם לא נפרש כן שספר הישר הוא מתברר שירים וכותב ס' יהושע כתב ב' או ג' מליצות ואמר הלא ידעתם השאר כי כתוב הוא על ס' הישר השגור צפויים מה ראיה על גם נפלא כזה יוספר אחר? וגם מה שכתב ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו מולא ג"כ מודברי השיר המגדיל בשבח יהושע; הלא גם שמואל קרא אל ה' ויתן קולות ונטר, וגם אליהו ואלישע עשו כוונה נסים מודעתם והסכים האל על ידם, וא"כ היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול היש; רק מ"ו אעפ"י שמליצות אלו הן ע"ד הפלגת השיר ל"ל צדור שבני אותו הדור חשבו שעומדה השמש מהילוכה להאריך היום; והח' המליץ יוסף צדלי שער שהיתה לקות השמש ביום ההוא, והואיל לקיים דעתו גם מן הכתובים ביחסו לפעל דום הוראת חשך, דומה למה שכתב המשורר האיטלקי Dante, Inferno, C. 5. v. 28.

" I venni in loco d'ogni luce muto; "

ולפי דעתו וידם השמש ר"ל ויחשך השמש, וירח עמוד בפניו להחשיך אורו כושפטו בלקיות השמש; רק ג"ל שדעתו דרך השערה תקובל וגם גרסת ג' נקדרה להם חווה יול' שמש וירח קדרו (יואל ב' י') ונסייעת לה, רק מן הכתובים און להוכיח עליה שכן כתוב אח"כ ויעמוד השמש בחלי השמים א"כ גם על השמש נשתמש בשורש עמד, ומיבנות ולא אץ לבוא כיום תנויים ונוכחות נגדה: והר' יעקב בן חביב הביא בשם רב אחד וועיר גירונדא (Girona) שעומדה חווה לנקדיוון, והשיג עליו וכתב " ואין דומה דהא ודאי לא אפשר שהעולם יתקיים " אפילו רגע' בלא סיבוב הגלגל שאין זה טבע העולם, והקב"ה ודאי " לא שנה הטבע, אלא עמוד של אורה עמוד באמצע הרקיע ונדמה " שהוא השמש; " ותיומה! ומה חידוש הגיד לנו הרב מגירונדא, והלא כתוב זה כבר בתלמוד מס' ע"ז, ואיך השיג עליו ומסדר ע"י? מוכרחים

אנו לומר שציונים ההם לא רצו עדין המגיהים בתלמוד והיה כהוב בשתי המסכתות הענית וע"ז או ל' נקדה או ל' נקדרה, לא נקדמה ולא עומדה; והחקירה חפשית. והדרשה תדרש: י"ג) עד יקם שרש נקם, שמש מתחלה להוראת הגמול ועונש כמו לי נקם ושלם (האזינו) וכן כל הורג קין שצעתים יקם (בראשית) והנושא הוא ההורג שיקם כלו' יענש, וכן כאן יקם ישלם נקם לאויביו, ואין לדרך לשימוש "הו"ם, ופעל" נקם ישמש גם בלי אות שמושית, ואח"כ נשאל להוראת נקמת קנאה כמו שצעתים יקם קין, ובכן מליצות אל נקמות ה' ודומיהן סרה זרותן, ומשמען אל משלם גמול: ולא אץ. שורש און הוראתו היות נחון ביותר שכן כתוב ויחילו המלאכים בלוע (וירא) ושורש מוהר הוראתו נחן פחות מאון, רק בפסוק זה שמליצותיו מולאות לפ"ד מן שיר השתוש בשורש און של' זר הוא כדרך השיר שנוניח ל' ידוע ובוחר בזר, ופירוש הפסוק. השמש נתעכב והראה שאין לו נחן לבוא כציום תמים (וחסרה הצית כמו כיום מדין. ישעיה ט' ג') כיום תם ונשלם: כ"ח) לא חרץ וגו'. שורש חרץ ענינו תנועה, ומוזה חרוץ איש מהיר וזריז, זהב חרוץ שזריזים לנקותו מכל סיג. וכונת הפסוק שלא בלבד לא התיצבו הכנענים נגד בני ישראל, רק לא היה זהם רוח אפילו לדבר עליהם דברי ניאולים וקללות על שבאו בארצם לרשתה: כ"ד) קליני. המוקנים והמופרשים מאחיהם וכן ומקנה אחיו (ויגש) ומקלתם יעמדו לפני המלך (דניאל א' ה') וישלחו בני דן..... ונקלותם (שופטים י"ח ב'): ההלכות. מנהג הקדמונים כשקלרה השטה לדג אחת ונשתי אותיות הדומות שהאחת סוף תיבה והשנית תחלת תיבה הבאה אחריה כמו זלילה הוא (ויאל ל' ט"ו) ורבים כן (עיין בנשהדל על פ' קלתי בחיי פר' תולדות) ובהשאר מקום פנוי נהגו לכחוב אות מהתיבה הבאה בראש השטה האחרת, וכל תיבות מכתבם היו נחוצרות יחד ולפי הדעה הנכונה יפרידו ביניהן (עיין בפירוש שד"ל על ישעיה על פסוק ואפי על תבליתם שפירש באילו כתוב על תבל יתם) וגם צנוקוס זה הוסיף בסוף השטה אלף של תיבת אמו הבאה אח"כ ונהיתה תיבת ההלכות הזרה ג"כ לפי שבאה לפני העבר הא הידיעה כמו לפני הבינוני פועל והפעול המשמשים ל' תאר או שם דבר: כ"ח) אותם. המלך ואנשי המלחמה הרמוזים בתיבת ויכה, ותיבת החרים ענינה עשאה חרם כלומר מעותדים

למיתה ואיש לא ירחם עליהם שכן כתוב סוף בחקתי. כל חרם אשר יחרם וכן האדם לא יפדה מות יומת. כל' כל וכן האדם שיחרם ח'ן לו פדיון: מ"א) חרץ גשן. בודאי חינו מדבר כאן בגשן של מזרים, רק מוקום אחר הנזכר בנחלת יהודה (ט"ו כ"א):

י"א א) יבין מלך חצור. גם מלך חצור שהיה בימי דבורה יבין שמו, ואולי נקרא כל מלך חצור בתאר יבין, כל' תהיה זו זינה לעשות משפט: ה') מי מרום. מוקום מים הנעשה מן הירדן שני מילין רחוק ממוקורו, וזוה שמו לפי שגובה הוא מים כנרת ומים המלח, ובקין יחרבו מימיו ויהיה לאדם ואחו גדל זו ועדרים ירעו שם, דומה למוקום מים שאצל עיר Laibach הנקרא Cirkniss: ו') את סוסיים תעקר. תכרות ותעקר מרגליהם איזה גיד מהארכובה האמצעית או התחתונה כדי שלא יוכלו עוד לרוץ ולהתנועע. בנקלה וזוה לא יועילו עוד למלחמה ובני ישראל לא ישענו על רכב וסוסים להושיע מאויביהם וזה' יבטחו, רק הסוסים העקורים יועילו עוד לעבודת האדמה ולמשוך קרון ועגלה: ח') משרפות מים. רד"ק פירש מלחיות Saline, חריצין שני הים נמשכים לתוכם וכשרפים ע"י השמש ונעשים מלח; ויש מפרשו מוקור מים חמים כמו חמי טבריא, ויש מפרשים מוקום שעושים שם זכוכית. שבהיותו לה נראה כמים שורפים, ומקום מלאכת הזכוכית היה בימים הקדמונים סביב לעיר גידון, רק יש להטיל ספק אם מלאכת הזכוכית ידועה כבר בימי יהושע: י') וילכד את חצור. ואחרי מותו נפלה שנית ביד הכנענים: י"ג) על תלם. היושבות במקום גבוה וצלורות, ואולי חצור לא היתה לה חומה וזוה שמה ויושביה צטחו בכחם להרחיק האויב מעירם, ובתרגומי פירשתי על תלם כנהוג על מנצן ומעמדן כל' שחומתן ובתיהן חזקים ומוסדים ולא רעועים, וחצור לבדה שרף לאיים על שאר הערים הנשארות שלא נכבשו, לפי שזוה גירה שאר המלכים על צ"י, ובירושלים לא עשו כן אעפי שגם מלכה עשה כמלך חצור, מפני שעדין לא כבשוה ולא יכלו להוריש היבוסים שבה: י"ז) החרה חלק. ה' גבוה ותלול בלי דרך לעלות עד ראשו, וחמוון אולי נקרא כן מל' חרם להיותו ערום וכל נטע ועשב, ושדיון לפי שהסלג יכסהו תמיד כמו שדיון: בעל ג'ד. מוקום שעובדים בו כוכב ומוזל הטוב, הוא השמש,

ועור זו נקראת בימינו בעלצק Balbeck ורעועה היא ושאריתה יורה על גדלה וגאותה בימים הקדמונים שקראוה Eliopolis עיר השמש; או תהיה הוראת בעל כמו בקעה (עיין למועלה ח' י"ג) וכן תרגומתי: כ') לצלפי היות להם תחנה. תנינה ורממנות, רד"ק; ואין לכחד שפסוקים אלו מתנגדים קצת למה שכתוב למועלה במעשה הגזעונים, וגם לנווי לא תכרת להם זרית ולא תחנם, כי מן פסוקים אלו נראה שאילו השלימו עם בני ישראל כגזעונים לא היו מחריונים אותם, לכן כ"ל לפרש שהגזעונים לא הרעו מעשיהם כשאר בני כנען ולא נתחייבו כליה, ואילו זוה ה' עליהם שלא יחרמום היתה יולאת תקלה וזוה שיבאו לכרות זרית גם עם שאר העמים, לכן בא לנווי על כולם, "לא תחנם", וזה' גלגל הדבר שהגזעונים יעשו צערמה וינללו; ושאר העמים אחר שנמס לבס (כדברי רחב למרגלים) וידעו כי אין להם תקוה לנצח, לריכס אנו לומר שה' חזק את לבם (עיין בנושטל על פסוק ויחזק ה' את לב פרעה) לבלתי ישפילו גאונם לבאת אל בני ישראל ולקרא אליהם לשלום, והתאונו להלחם עום אף כי ידעו כי ינגפו לפניהם, וע"ז לא היה להם תחנה (היתה תחנה מואת ה' אלהינו, עזרא ט') בעיני הגוים אשר סביבותיהם, כי אמרו לולא נלחמו על בני ישראל אולי היו מחיים את נפשם:

י"ב א) וכל הערבה מזרחת. מלכד הערבה שהיא ארץ לא נוספת וזה לא היו מלכים, אבל מ"מ היתה לתועלת, או מפני הנוח והזפת Asfalto שמוצאים בה על שפת ים המלח או מפני עזי היער שבה, אולי היה זה גם מוקום מרעה לאן, וגם משה היה רועה את לאן יתרו צמד צ' סיני: צ') ותוך הנהל. עיר ערוער בגויה חזיה על היבשה וחזיה על רפסודות תוך נחל ארנון וכן בגויות ערים הרבה באסיה ובפרט בארץ סיניס (China), ואולי מזה שם העיר ערוער ער וער, והמוצאים המדברים לשון קרובה ללשון הקדש היו קוראים לעיר ער שכן העיר הגדולה בארצם קראוה ער מואב וזוה בלה"ק ערים צמוקים עירי, וערוער ר"ל שתי ערים אחת ביבשה ואחת תוך הנהל: ג') עד... ועד. מלכד לפון עד ים כנרת ומלכד דרום עד ים הנוח ושני היומים למזרחת של ח"י: אשדות הפסגה. כל"א שדה הורחתו שפך והאלף נוספת והיחיד ממונו אשד' (ואשד הנחלים, פר'

חקת) מקום ישפכו שם נחלים קטנים והיו לנחל גדול הוא נחל ארנון, וגם בל' איטלקי נקראים גבנוני ההר שניהם ירדו נחלים Versante: ה' הגשורי והמועכתי. לפי דברי החכם שווארץ בתבואות הארץ שלו גשור היא ארץ Ilurea וזכני יטור. בן ישמעאל, ומועכה וזכני נחור בן וולכה (סוף פר' וירא): י"ח) לשרון. לא מלאנו בשום מקום עיר שנקראה בשם זה, א"כ מוכרחים אנו לומר שהלמוד נוספת ויודבר בעמק השרון שהיא בין הר הכרמל וארץ פלשתים על שפת הים הגדול:

י"ג ז' **זאת הארץ הנשארת.** גם אלה דברי ה' ליהושע להזכיר לבני עד היכן מגיעים תחומי ארצם ולהבטיחם שעזרם מעם ה' להוריש את יתר הכנעני: ג) הסיחור. איננו נילוס הנהר רק נחל קטן על גבול ארץ מנרים: ד) ומוערה. בא בלי ה"א הידיעה ולכן נראה כשם פרטי של חיזה וקום, ואולי היו שם שתיים עיר ומוערה, ונקראת העיר על שם המוערה: ה) והארץ הגבול. שני גבול הם, אחד בארץ אדום וכו' ידובר בתהלים (פ"ג ז') גבול ועוון ועמלק, וגם בתרגום יונתן הר שער ונתורגם טורא דגבלא (דברים א' ז'), והשני הוא עיר קרובה לצור Byblos וכאן מודבר בעיר זו ומוונה היו הגבולים שפסלו והכיבו האנשים והעמים לבית המוקדש צימו שלמה (מלכים א' ה' י"ח): ז) הפילה בנהלה. הפל הגורל למוי יהיו המוקוות האלה אחר שיירשום, וחלק הארץ הלקוחה כבר מיד הכנעני: ח) עונו. עם החני האחר: כאשר נתן להם. לחני שבט המנשי נתן צעת ההיא ג"כ ירועה לראובני ולגדי: ט) מיד בא עד דיבון. ארץ בני עמון ומואב כולה מוסקה ע"כ היתה ארץ מוקנה, ושמות עריה מוכיחות על טבעה, מידבא ר"ל מים זכים בחילוף דלת בזין כמו דבונים (מלכים ב' ו' כ"ה) דבר זב מהיוונים, ודיבון מהשרש עלמו, ואולי הוא דימון הנזכר בישיעיה ט"ו ט', וחרבות שתי הערים קיימות עדיין לפי דברי החכם שווארץ בספרו תבואות הארץ, ובישיעיה ט"ו ב' הוא אומר ועל מידבא מואב יליל א"כ צימיו נפלה שנית ציד המואבים, ובפר' מטות הוא אומר שבני גד בנו את דיבון וכאן היא בנחלת ראובן, וקשה להכריע בין המקראות, ולפי דברי החכם פיליפפואן אולי היתה על גבול שני השבטים, או העבירה מושב לשבט: י"ד) אשי ה'. דברים הראויים ליקרב לפני ה' ולשרף

ע"ג המוצח לולא נתנם ה' להם, והם היועשרות: הוא נחלתו. היה לו לכתוב הם ואולי מוסב הכנוי אל ה' ע"ד חני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל (פר' קרח), וכן למוטה ל"ג: ט"ז) למשפחותם. לא היו וועורבים בעיר אחת בני משפחות שונות, רק נתן לכל משפחה כווספר אוכלוסיה ערים וועט או הרבה, וזה יועיל לשמור היחס ביניהם ולא יתערבו בגוים: י"ז) חשבוני. גם עיר זו מלאכה (למוטה כ"א ל"ט ובד"ה) נחשבת לבני גד, ואין להכריע: כ"ג) הירדן וגבול הירדן שהוא גבול טבעי וכן בפר' מוסעי (ל"ז ו') הים הגדול וגבול (גם למוטה ט"ו י"ב): י"ט) צהר העמק. צהר העברים שע"י עברו יעברו לעמק: כ"ד) למוטה גד וגו'. למוטה גד לפי משפחותיו הנקראות על שם בני גד לפיון וחגי וגו' (פר' פינחס): כ"ה) וחלי ארץ בני עמון. חלי המחוז שהאזורי לקחו וזכני עמון טרם יורישו בני ישראל סיחן ועוג: כ"ז) הירדן. שעל שפת הירדן שהוא גבול טבעי למוולכות סיחן. והפרש יש בין מולכות, ומוולכות או מולכה, ומלכה. הראשון ענינו זמן המשך המלכה, ומוולכות (מוצנין הפעיל, ומליך) הארץ שהוא מולך עליה, ומלכה הוא שם מופשט ענינו נשיאות איש על עמו והמשפטים הראויים למלך, ויש להביא מקראות המתנגדים להפרש זה שהבאתי בין הגרדפים האלה, מ"מ כ"ל שזה גבולם: ל') חות יחיר. כ"ל מל' ויאספו פלשתים לחיה (שמואל ב' כ"ד י"א) וחית פלשתים (שם י"ג) וכן בתהלים (ס"ח) חיתך ישבו צה, מקום חיים ותנועה ומחמת בני אדם הרבה הנקבלים שם, וכן נקראות בהמות השדה חיה מחמת תנועותיהן הקלות המורות על תוקף חיותם, ועל הוראת שם בהמה עיין במושגל פר' בראשית שכתב ששורש צהם צסורי ענינו רך וטוב הפך הקושי שהיא מדה חית השדה:

י"ד א' **ראשי אבות המטות.** לראשי המטות נתחברו ג"כ ראשי בתי אבות כל מטה ומוטה לחלק הארץ בנושפט לעומדים אחת משטרם, או הם שנים עשר איש נשיא הכוזרים בפרשת מסעי שלא היו כל אחד נשיא שבטו שכן כתוב ונשיא אחד נשיא אחד ומוטה, לא נשיא כל מטה ומוטה, וגם אם היו נשיאי המטות לא היה צריך להזכירם, רק מראשי בתי האבות הנקראים גם הם נשיאים כמו אליעזר בן עוזיאל למושפת הקהתי, ואלעזר בן אהרן היה נשיא נשיאי

הלווי (במדבר ג' ל"ג), ונצחרו הם מפני בקיאותם בחלוקת הארץ: (צ')
גגורל נחלתם. הגורל הודיע מקום הנחלה לכל שבט. יהודה
בדרום, ובנימין בצפון וכן כולם שלא יתרעם שבט על נחלת חברו
לומר למה לא נתנו לי נחלה על שפת הים, או למה נתנו לי
ארץ ערשין וכדומה, רק כל שבט ושבט נטל חלק גדול או קטן במקום
שנפל לו הגורל כפי מנין אוכלוסיו: (ד') ומגרשיהם. משרש גרש
הקרוז בהוראתו להוראת הרחיק, מקום רחוק ומוזלל מנתי העיר:
(ו) הקנזי. יפנה היה קנזי מיוצאי ירך קנז, ובני ישראל הורגלו
לקרא לכלב בשם אביו, ולעמתיאל אחיו בשם קנז שהוא ראש משפחתו:
(ז') כאשר עס לבבי. אולי נקרא כלב בשמו זה לפי שהיה איש דובר
אמת וזה שכלבו היה נפיו ולכן נשתמש גם כאן בנוליזה זו, כאומר,
הנורגלים האחרים דברו חלקות אל העם הצלתי חפץ להכניס עמו
בסכנה לירש את הארץ, ואני כושפטי לא כן עשיתי; ואולי גם שם
הכלב נקרא כן לפי שנאמן לאדוני הוא, והחמול (משרש חמל שענינו
מוכסה) חיה צלתי נאונת הוא, וכן שורש נגד נהיה משם נגד: (ח')
הוסינו. ע"ד לשון ארמי כמו בדניאל ז' י"ב העדיו שלטנהון: מלאתי
הדרך אחרי ה' אלהי, התהלכתי עמו בתמיים: (י) אשר הלך.
וואז שזכר עומד במקום שנים, וואז אשר הלך: (יא) למלחמה
ולבאת ולצוא. להלחם אני בעמי ולא כשל כחי, ולהנהיג אחרים
ולא חלשה דעתי: (יז) ויצרכהו. על שקבל על עמו להודים הענקים:
ט"ו) הארס. ארבעה נרדפים הם. אדם, איש, גבר, אנוש. אדם יורה
כל מין המדברים ונגזר מואדונה להזכיר שפלות וואלח; איש הוא
הזכר שבנין המדברים ונגזר מיש שאלו קראו לפנים בחירק כמו בשם
יששכר שהוא כמו יש שר על כן נעלמה השיין השניה, ונוזה נקרא כל
דבר זכר איש וכל דבר נקבה אשה כמו איש ואשתו צבהמות הנכנסות
לתיבה ואשה אל אחותה ציריעות הושכן, לפי שכל דבר ישנו בעולם,
ובן אדם שוחמת חשיבותו נודע שיטנו בעולם קראוהו צפרות איש,
כמו כלם אנשים (פר' שלח); גבר. הוא הזכר במין המדברים בהיותו
בעולם כמו וגבורתו; אנוש. הוא שם כל בני אדם להורות חלישותה,
ושרש אנוש קרוז לחלה וחלש כמו ויחלש (שנואל צ' י"ב ט"ז) וגם
האותיות ונתחלפות בשני השרשים אנוש וחלש, אלף וחית של אהע
ובין ולמד כמו נשכה ולשכה; וכאן כתב האדם הגדול ולא כתב האיש

הגדול להורות שלא מופני חשיבותו נקראת העיר על שמו רק כי הוא
היה גדול הקומה שבנקים:

ט"ז א') **למשפחתם.** להחלק למושפחותם, כל משפחה
ומושפחה לבד, אך בתי האבות מעורבים זה בזה (עיין למעלה מ"ט
ז' א'): כגבה מקלה תימן. גם נחלת בנימין היתה כנגב לנחלת
השטים שבצפון, אך נחלת בני יהודה היתה בקנה היותר דרומי על
גבול ארץ אדום: (ב') מן הלשון. לתוך היבשה נמשך הים כמו
לשון: (ג') ועלה מנגב. סרם המקרא ופרשהו. עלה לקדש ברנע
אל מנגב: (ד') נחל מזרים. איננו כילום כמרגום יב"ע רק נחל
קטן השופך מימיו צים הגדול על גבול דרומית מערבית של א"י לנד
מזרים קרוז למקום הנקרא El Arisch: זה יהיה וגו'. כתב הספר
היה קורא פר' מסעי בכתבו הגבולים האלה, ושם כתב זה יהיה
לכם גבול ים, זה יהיה לכם גבול צפון, וכתב גם כאן יהיה לכם במקום
היה לכם: (ה') עד קלה. הירדן. מקום שהירדן שופך מימיו צים
המלח: מלשון הים. גם בקנה הדרומי נמשך ים המלח לתוך
היבשה כמו לשון, א"כ הנקרא בלשונותינו Seno, Golfo, Meerbusen
נקרא בלש"ק לשון הים: (ו') מלפון וגו'. ועבר לבית הערבה
מלפון, ובית הערבה בתחום בני בנימין לא בתחום בני יהודה
(למטה י"ח ב"א כ"ב): אבן צהן צן ראובן. אולי איש ושמו
בהן מבני ראובן הראה שם גבורתו במלחמת כנען ונקרא המקום על
שמו (פיליפזאן): (ז') אל הגלגל. איננו המקום שאלו שם רק גלגל
אחר נקרא למטה (י"ח י"ז) גלילות וע"כ הולך ומפרש אשר נכת וגו':
ח') היצוס. הזכיר העם היושב צעיר במקום העיר עלמה הנקראת
יצום (שופטים י"ט י'): (ט') ותארי. שורש תאר כמו סצב ומומו
שורש תור שהוא נרדף לרגל, ותואר ענינו התוים המסבצים את הצורה
וכן בלשונותינו (Contorno, Umriss): (י') הירשערה. איננו ירושת
עשו רק היר אחר ללפון יהודה קרוז לבית שוש ותמנה: (יא) וילא.
חון מן השורה למקום פתוח כמו וילאו אל מדבר שור (בשלח):
יבאל. היא יבנה ששה גלתה סנהדרין בחורבנה של ירושלים,
וזכרת ג"כ בד"ה צ' כ"ו ו': (י"ד) ילידי הענק. חזרון היתה
נקראת קרית ארבע כבר ציווי אברהם. א"כ ארבע האדם הגדול

בענקים קדם לו וענק גזע המשפחה קדם לו יותר ואחיון ששי ותלמי
 אינם בניו של ענק ממש, וילידי הוא כמו יולאי ירך, אעפ"י שלכאורה
 היה נראה שהוראת יליד בן ממש: י"ח) צבואה. בהכנסה צבית
 בעלה: לשאל דברה על לבו שיתן לה רשות שתשאל ע"ד לתת
 אכלם בעתו (תהלים ק"ד וקמ"ה) שהוא כנו למען תתן, ודרך לה"ק
 לדבר בן: י"ט) ברכה. יש שהתחכם לומר שהיה לו להנקד ברכה,
 והיא שאלה ברכת מים שהגשמים נקבלים לתוכה והוא נתן לה גולות
 הרבה, רק אין לורך לשנות הניקוד לפי שכונה פעמים מלאנו
 שם ברכה להוראת דורון קטן, (וישלה ל"ג י"א, מלכים ב' ח' ט"ו)
 וענין שורש ברכ הוא הודיע שחפצנו בהללחת איש אהבתנו ומתפללים
 אהבתנו עליה, ובדאי בתחנו לו דורון נודיע נאמנה שחפצנו בהללחתו:
 גלות. משורש גלל, וגללו את האבן (ויאל) וכבר בימים קדמונים
 נודעה השקאת האדמה ע"י גלגל מעשה חויון השואב מים מן הבאר
 ע"י כדים של עץ המתגלגלים ויורדים לבאר ועולים ושופכים אל
 הזרקה ועל ידי הרהטים ילכו המים על פני כל השדה, והגלגל
 ומתנועע בתנועת הרגל, וזה כוונת הפסוק באמרו והשקית ברגלך כגן
 הירק (עקב) וכן ונרץ הגלגל אל הבזר (קהלת י"ב ו') משורש רצץ,
 יתרוץ וישתבר הגלגל ולא יועיל עוד לשאוב: נגב. משורש נגב
 שהוראתו בל"ח החריב והוביש; תיוון נגזר מיוון לפי שהוא לצד ימין
 לאדם שפניו למזרח ולכן נקרא לפון שואל (אם השמאל ואימנה, פר'
 לך לך); דרום. משורש רוט והדלת כוספה, שהשמש בזהרים הוא צרום
 השמים; לפון משורש לפן, השיש. בחצי הלילה הוא לפון וגטוון; מזרח
 משורש זרח שמש השמש זורח; קדם. מהטעם עלמו שמשם מקדים
 לזרוח ולהראות; מערב, מול' ערב; ים, לפי שהים הגדול היה גבול
 מערבי לארץ כנען: כ"א) וקצה. במחוז היותר דרווני. ויש מן
 המפרשים שפרשו מקנה על הגבול לפי שחסרו מוספר זה איזה ערים
 כמו בית לחם, אך לא כל הערים הנזכרות כאן היו על הגבול ורובן
 ממש באמצע נחלת השבט: כ"ג) קדש. איננו קדש נפתלי הנזכר
 בשופטים ד': חלור. מול' בחריהם ובטירתם (חיי שרה כ"ה ט"ז)
 מוקום פתוח בלי חומה לנושב משפחת גבירים ומשפחת אכריהם, וכן
 בל' אשכנז Gehöft הנגזר מתיבת Hof שענינה חצר, ומשם זה היו
 ערים או כפרים הרבה בארץ כנען בשאר השבטים מלבד השלשה

הנזכרים כאן, חלור, חלור חדתה או חדשה, וחלור הנקראת ג"כ
 חלרון, וכן לנטה כ"ז כ"ח חלר גדה, חלר שועל; ומה שנקראת חלור
 חדתה בל"א ולא חדשה בלה"ק שהיא שפת כנען יורה על קדמותה
 (עייין בכחצי שד"ל על קדמות ל' ארמוי ללה"ק): כ"ד) זיף. שממו נקרא
 המדבר מדבר זיף (שמואל א' כ"ג י"ד) ויש למטה (כ"ה) זיף אחר, קרוב
 לכרמל מושב נבל בעלה של אביגיל: ט"ס. אולי הוא טלחים הנזכר
 בשמואל (א' ט"ז ד') ששם מנה שאלו את העם קודם מלחמת עמלק:
 כ"ט) עייה. מול' לעי השדה (מייכה א' ו') שמו את ירושלים לעייה
 (תהלים ע"ט), אולי היו שם גלי אבנים מנופלות ואולי מזה גם שם
 העיר הנקראת עי הסמוכה ליריחו, ומלאנו ג"כ עיר ושמה גלים
 מוקום מולדתו של פלטיאל בן ליש (שמואל א' כ"ה מ"ד): ל') חרמה
 היא הנזכרת בפר' חקת ששם החרימו ישראל את מלך ערד ואת
 עריו: ל"ג) עשרים ותשע. ואם תמנה הם ל"ז, ולפי בעל הטעמים
 שהפסיק בפסק בין וחלור לחדתה הם ל"ה (דבר שאין לו רגלים שא"כ
 היה כותב וחדתה); והנכון כדברי אברבנאל שכ"ט מהן היו ערים
 והשאר חררים או כפרים וזהו שכתב וחלריהם כלומר או זה או זה,
 או ערים או החררים הננונים עמהן, וכן סוף פר' חיי שרה בחלריהם
 ובטירתם ר"ל בני ישמעאל שמוקמתם יושבים בערים פרועות אין חומה
 ומקמתם בטירות או כרכים, ול' טירה משורש טר או נטר, מוקום
 שמור ונלור מאויב: ל"ג) אשת חול וצ"ע. ניתנו אח"כ לשבט דן
 המרובה באוכלוסים ולו נחלה קטנה (שופטים י"ח א'); ובדאי אעפ"י
 שבימי יהושע חלקו הארץ לשבטים למשפחות לבתי האבות ולגברים, מדי
 דור ודור הוסיפו וגרעו לכל שבט ומשפחה ונתנו ירושה גם לגברים
 אם היו אחים הרבה וירושת אביהם אינה מספקת להם, ונחלה זו
 לקחוס מהקרקעות הנשארים אחר החלוקה ללרכי לבור, או משדות
 הגברים שנתו ואין להם גואל, אב, אח, דוד או בן דוד משארו הקרוב
 אליו מושפחתו (פינחס) רק אם נוחית המשפחה לגמרי לא נתנו
 נחלתו למשפחה אחרת מבני שבטו, ושם בפרשה מדבר בנחלת ארץ
 כנען, ואיש כי ימות הכתוב שם ר"ל והיום עד יום חילוק הארץ,
 ממשם הוליו חז"ל דינים לכל ירושה לדורות שכן כתוב והיתה לבני
 ישראל לחקת משפט (שם), רק לפי שלא דבר שם כ"א באחוזת הארץ
 בראשונה לא הזכיר מה יעשה בנחלת האיש שאין לו גואל, שרחוק הוא

שצננים מועטות תמחה ומפחה מיישראל, ולפי הוראת חז"ל ירושתו
 ניתנה לצני שבט, וכן מנחנו בצני בנימין הנשארם שירשו כל נחלת
 שבטם אחר מועשה פילגש בגבעה, רק אולי היו בשם מנחות הנשארם
 מכל משפחות בנימין (על הוראת משפחה עיין מה שכתבתי לעיל
 במועשה עכן) ולא נכרתה לגורמי שום משפחה מהם, או רצו להטיב
 עמיהם אחר כל הרעה שעשו עמם, ואין נושא הוראה לאחרים, ונחלת
 האיש שמת ואין לו גואל ממשפחתו אולי עפ"י ז"ל היתה ניתנת לאיש
 אחר שאין לו ירושה ומאבותיו: ל"ד) העינים. אולי הוא עינים הנזכר
 במועשה תמר (פר' וישב. ותשג בפתח עינים): ל"ו) וגדרתים. גם
 כאן מביא הכתוב ע"ו וקומות ונותן ומפרס י"ד, אולי גדרתים (ול'
 ערי ונזר וגדרת לאן (פר' מטות) אחת היא עם הגדרה הנזכרת
 לפניה, או נוקם אחר והנזכרים היה כפר חסוב וראוי להזכירו,
 וכן למעלה (כ"א ל"ב) הזכיר החשובים שבפרים וכללם אח"כ יחד
 במלת וחלריהן: מ"ד) ואכזיב. הוא כזיב וקום לידת שלה בן יהודה
 (וישב): מ"ט) קרית סנה. לפי דברי יודעי לשון סורי וערבי (הביא
 שום פיליפפזאן) סנה הוראתו בלשונות ההן תלמוד וכן בלה"ק ושנתם
 לבנין, א"כ קרית סנה הוא כמו קרית ספר: ס') קרית צעל. נקראת
 ג"כ צעלי יהודה (שמואל ב' ו' ב') או בעלת (ד"ה ח' י"ג, ו'): ס"ג)
 את בני יהודה. ובשופטים (ח' כ"א) את בני בנימין. שירושלים
 עיר עומדת על הגבול ויושביה משני השבטים:

ט"ז א) למי יריחו. הגבול היה מתחיל מאותו חלק של
 הירדן שהוא נגד יריחו על כן נקרא ירדן יריחו, ונקום התחלת
 הגבול במלום הוא אלל הנחל הנקרא נוי יריחו (אולי המים שרפא
 אלישע, מלכים ב' ב'), ונקום זה על שפת הירדן היה נקום ונדבר
 כלומר בלי ערים ושדי תבואה, ואולי היה נקום ורעה שכן מנחנו
 באחי יוסף שהלכו לרעות לאנס בנדבר (השליכו אותו אל הבור הזה
 אשר בנדבר, וישב) וכן משה וינהג את האן אחר הנדבר (שמות)
 ול' ונדבר ושרש דבר שענינו נהג (ידבר עמוס תחתנו, תהלים מ"ז)
 ונקום בלתי מיושב שבנקלה יתעה איש בו ונריך למונהיג ללאח ומוכו;
 וכן ושרש דבר שענינו נהג נהיה שרש דבר שענינו הנהיג והטות
 דעת איש אל דעתנו ע"י עריכת טענותינו לפניו, ושרש לקח שהוראתו

ג"כ נהג (קחם נא אלי, פר' ויחי; קח את אהרן, פר' לו; ואחר כבוד
 תקחני, תהלים ע"ג, תנהגני בעלתך; ואחר, כל' בדרכי הכבוד) נהיה
 שם לקח, כמו יערף כמטר לקחי (פר' האזינו), רעיוני החזקים יסתרו
 ויתלו טענות המתנגדים לדברי, וכן ולוקח נפשות חכם (משלי י"א ל')
 חכם מנהיג אחרים לרצונו ולדעתו; ושרש אור מל' בראש אומר,
 (ישעיה י"ז ו') יתאמרו כל פעלי און (תהלים ז"ד) לא תתעורר זה
 (משפטים) והתעורר זו ונוכרו (תלח) בחילוף אותיות אה"ע ל' גדולה
 ושררה, כשר הודבר ועבדיו סרים אל מושעתו ומבטלים רצונם מפני
 רצונו, ומזה ג"כ ל' את ה' האמרת, וה' האמירך (תבוא), וכן נקראו
 שרי בני ערב, "אמיר", "ב' מצית אל לוזזה. ה"א לתפארת
 הקריאה ומיותרת כמו ה"א ברבליה (ירמיה כ"ב י') לפי שבית אל ולו
 שמות עיר אחת: הארכי. משפחה קטנה ממשפחות כנען, אולי
 הנקראת צפר' נח הערקי, ומפליטיהם היה חוסי הארכי רעה דוד,
 וכן הפלטי היא ג"כ משפחה קטנה ממשפחות כנען ולא נודע לנו
 נקורה: ד') וינחלו. כל אחד לעצמו: ו') תאנת. אולי נקום נטוע כולו
 תאנים וראוי לינקד תאנת שכן עם הכנוי נקוד תאנתו, וגערה שהסמוך
 שלו גערת גם עם הכנוי נקוד גערת: ט') המצדלות.
 היה לו לינקד מ"ס שורק או קמץ תטוף: י') לום עובד. מם
 משרש מם והוראתו עבודה קשה המפרכת את הגוף עד שימם ויהי
 למים, וכן בחוריו יהיו לום (ישעיה ל"א), והואלת כסף שנותנים
 למלך מנדה בלו והלך נקראת בלה"ק מנחה או אשכר, כמו מלכי
 חרשים ואיים מנחה ישיבו וגו' (תהלים ע"ב) והשיב למלך ישראל
 מנחה (מלכים ב' ג'), ואולי ההפרש בין הנדפים האלה הוא: מם,
 היא עבודה שהמנחמים חייבים לעבוד את מנחמיהם לעת הצורך;
 מם עובד. היא עבודה שמחויבים לעשותה תמיד כמו הגצוענים שהיו
 שואבי מים וחוטבי עצים מיום השתעבדס והלאה; מנחה, היא דורון
 למנחם בלי שיהיה לזה שום חיוב להליל מנחמו מיד הקמים עליו;
 אשכר, מל' שכר, ברית כרותה בין שני גוים שהחלש יתן מסת כסף
 לגבור למען יעזרהו להלחם בקמויו:

י"ז א) למכיר בכור מנשה. ליוצאי ירך מכיר: א"ב
 הגלעד. אבי משפחת הגלעדי (בנו של מכיר נקרא בשם גלעד) ואבי

יושבי ארץ גלעד: כי הוה היה איש מלחמה. יולאי ירך וכיר
היו אנשי מלחמה: ה' ויפלו חבלי מנשה עשרה. על דבר
יחס בני ישראל עיין מ"ש למעלה (ז') במעשה עכן. ושבת מנשה המרובה
באוכלוסין על בני אפרים בכניסתם לארץ (פר' פינחס) נחלקו שתי
פעמים ומשפחותיו הגדולות למשפחות קטנות, וכיר ובניו חוץ מגלעד
למשפחה אחת, וגלעד ובניו חוץ מהגזברים שם וכאן למשפחה אחרת,
וששת בני גלעד אלה איעזר או אביעזר, חלק, אשריאל, שכם, שמידע
וחפר לשש משפחות אחרות, ולחפר היו בני אחרים לבד ומלפחד עד
שהיו למשפחה בפני עצמה, ועשרה חבלי מנשה הוא וקרח קסה
והראוי ששה, והפרושים שבאו עליו רחוקים, שאף אם נניח שבין
החבליים האלה נזכרים חמש נחלות בנות מלפחד הי"ל אחד עשר לפי
שבני חפר המרובים עד שהיו למשפחה בפני עצמה (ומשפחה ומתחלקת
לצתי אבות הרבה) בודאי קבלו נחלה לעצמם: ד' בנות מנשה.
בנות מלפחד מושפחת מנשה: י"ח) הנפת. וול' יפה נוף (תהלים מ"ח)
וכן למעלה (י"א ז') ובנפות דור: י"ב) ויואל. הוכיף לשבת עמ"ש למעלה
ז' ו' י"ד) בני יוסף. שבת אפרים וחתי שבת מנשה: עד אשר.
כמו עד כי, עד כי יגעל ידו (שמואל ב' כ"ג י'), וכן תרגם שד"ל עד
כי יבא שילה (פר' ויחי), חתי עם מברך מאת ה' עד שהורכתי לבקש
מוך נחלה נוספת: ט"ז) ובראת. תכרות עני היער לפנות מקום
לך, וגם שרש ברא המשמש להולאה מן האין אל היש נגזר ונצרא
מהוראה זו: אן לך. דחוק לך וכן ויאילו האנשים בלוט (פר' וירא)
וידחקו, וישרש אן הקדמון נהיה שרש לחן ונחן שהראשון הוראתו דוחק
והשני מהירות (דבר המולך נחון, שמואל א' כ"א ט') ולווד ונון ומתחלפות
זו עם זו כמו לשכה ונשכה (נחמיה י"ג ז' וז'): ט"ז) לא יולא
לנו. אולי היה ראוי לינקד יונאח בבנין הקל כמו ומאח להם (בהעלותך),
ההר לבדו לא יספיק לנו, ולעמק לא נוכל לרדת מפני רכב ברזל
אשר לכנעני: י"ח) כי רכב ברזל לו כי חזק הוא. שני "כי"
אלה כמו כי מנשה הבכור (פר' ויחי) ל' אעפ"י בל"ח, כלומר עתה
נתתי לך את ההר והאתה תפיל עליו לעשות ממונו שדי תבואה או
ערים לשבת ומעט מעט תשתדל להוריש גם תולדותיו, הם תחתית
ההרים ועמקיהם, ומוצטחני כך שתלית להורישו אעפ"י שרכב ברזל
לו וחזק הוא:

י"ח א') כל עדת בני ישראל. הזקנים שבהם שרי
האלפים ושרי המאות הנקראים לוועד, והראיה בפרש' פינחס, הוא
וכל בני ישראל אחו וכל העדה: ד') לפי נחלתם. לפי הנחלה
הראויה למוספרם: ו') ויריתי לכם גורל. צימי קדם היו נוחמים
הגורלות בקלפי ומניעים אותם עד נפול גורל אחד לארץ, וכן הפיל
פור (אסתר ג'), ולוטה (ח') כתוב אשליך: ז') כהנת ה'. משפטי
הכהונה, הם הוחנות והתרומות: ח') לפני משכן אהל
מועד, ובאורים ותומים היו שואלים כל זמן שתשובת שאלתם אפשר
בתיבה אחת או שתיים, רק כשצרכים לתשובה ארוכה או לשאל
ולשנות פעמים הרבה היו משתמשים בגורל: ט') ספר. משרש ספר,
כתב מפרש ומנאר היטב, וכן זה ספר תולדות אדם (בראשית ה' א')
וכן בספר מלחמות ה', בספר פרטי מלחמות ה': י') כונחלקתם.
כמתלקות הראויות למוספר כל שבת ושבת: י"א) ליושפחתם.
לחלוק חלק הראוי לכל משפחה ומשפחה: ויעל גורל. עלה וילא
מן הקלפי ונפל לארץ: י"ב) מן הירדן. גבול לפון היה מתחיל מן
הירדן שהוא גבול טבעי ללד מזרח: כתף יריחו. כתף ושכם נרדפים
לשם לך, וחמש עשרה אמה קלעים לכתף (תרומה כ"ז י"ד), ולעבדו
שכם אחד (צפניה ג' ט') כולם מלד אחד, דרך ירלחו שכמה (הושע
ו' ט') כולם בלב אחד: בית און. סמוך לבית אל היה מוקם מוכן
לע"ז מיוחדת, וז"י קראו. לו שם גנאי בית און, וכן קרא הושע (י' ה')
לבית אל עמו אחר שהשכינו בו אחד מושגי עגלי ירבעם, בית און
דרך גנאי, כמו שקרא לעגלים עגלות (לעגלות בית און) להחלוץ
עליהם: י"ד) נגזרה. שנים בפסוק זה, ופירושם הגבול היה סובב
מנגב להר, שההר עלמו הוא מנגב לבית חורון: ט"ז) קלה הרה.
ראש ההר, וגבול דרומי של בנימין הוא גבול לפוני של יהודה, ושם
(ט"ז ח') כתוב ראש ההר: גי הנס. מיוות הכנענים היה מקום
זה מקודם למולך והנס זה מצני כנען היה ונשאר זכר ע"ז אכזרית
זו בתוך צ"י שגם הם באחרית מלכות יהודה זנו אחרי המולך,
(מלכים ב' כ"ג י', ירמיה ז' ל"ב: י"ח) אל כתף וגו' אולי נקרא
שם המוקם מול הערבה, או נסרם המוקרא אל כתף לפונה מול
הערבה, וה"א של לפונה כמו ה"א של לזה (למעלה ט"ז א'): כ"ח)
ערים ארבע עשרה. גם אם נחשוב גבעת וקרית כשתי ערים

וחסרה ו' החבור בנתיים הן י"ג; ואולי אחר תיבות גבעת קרית חסרו איזה שנות, ולפי דברי החכם שווארץ גבעת קרית היא קרית יערים הנקראת ג"כ גבעה או גבעת שאול (ש"א ז'); וגבע הנזכר בפסוק כ"ד הוא גבעה או גבע בנימין ששם היה מעשה פלגש בגבעה (סוף שופטים):

י"ט ז' ושבע. מיותר לגמרי שאל"כ הערים הם י"ד וכן כד"ה (א' ד' כ"ז) איננו, או הוא שנוע הנזכר למעלה ט"ו כ"ז (פיליפפזאן): י"ח ועלה גבולה ליונה. דרך הר הכרמל הבולט ציס: ופגע בדגשת. אחר ורעלה מודמנת עיר דגשת פתאם לעין הולכי דרך, וכן הנחל אשר על פני יקנעם, ולכן השתמש בשרש פגע: י"ג גתה. ה"א במקום לומ"ד וכן עתה, וגת החפר היא ארץ מולדת יונה הנביא (מלכים ב' י"ד כ"ה), או זריכה ה"א לידבק לתיבה שאחריה ע"ד ויחלטו הומנו (מלכים א' כ') שה"א זריכה לידבק לתיבה שלפניה וכן ואחריה שמה (משלי י"ד י"ד) ואחריה השמחה: רמון המתאר הגעה. אין לנו יודעים מה היא נעה זו בה"א הידיעה, ורמון היה מתאר כלו' מסובב בנעה זו, וגם דגש המס בנינוני של בנין הדגוש הוא זר, לפי שבהכפל ע' הפעל ע"י דגש הוראת הבנין, יחסר דגש שאחר ה"א הידיעה, עד"מ המדבר, המשבח, וגם בהיות ע' הפעל אחת מאלותיות אחר"ה אעפ"י שאינן מוקבלות דגש מוקושי הברהם כגון המפאר, המקרה, וכ"ז להקל הברה התיבה: י"ד) וגם ב' אתו הגבול. הגבול נקב את רמון, ורמון שם נוקוס לא שם עיר ע"כ בא' זכר: ט"ו) קטת ונהלל הם קטרון ונהלל הנזכרות בשופטים א' ל': מנפון. הנד"י ראוי ל'ינקד שוא, והתיבה סמוכה: ט"ו) ערים שתיים עשרה. שריד, ורעלה, דגשת, הדגרת, יפיע, גתה חפר, עתה קנין, קטת, נהלל, שמרון, ידאלה, בית לחם, והוא בית לחם אחר, ע"כ נקרא הידוע שקרוז לו קבר רחל, בית לחם יהודה: כ"ב) בתורה. שם עיר לא שם ההר שאל"כ חסרה עיר אחת, והעיר אולי היתה בנויה על ההר או בתחתיתו: כ"ו) בכרמל הימה. תיבת היונה מוצאת שאיננו מוקבר בכרמל אחר שבאחות מטה יהודה והוא נוקוס מעשה נבל (שמואל א' כ"ה ב') ומוקוס שבו שאול הניב לו יד אחר ולחמת עמלק (שם ט"ו י"ב), וכן ובשיחור לבנת,

תוספת ביאור כי שיחור שם נילוס נהר מזרים: ה"ז) כבול. אולי במחוז עיר זו היו עשרים עיר שנתן שלמה לחירם, ואין במשמעות שם כבול שום כנוי בזיון, וכל נחלת יששכר זבולון נפתלי ואשר היתה בארץ הגליל: כ"ט) עיר מוצר לור. משם לור שהוא מחסה לחיות נהיה שרש צלר (ועתה לא יצטר מוהם, פר' נח) שהוראתו מנע, ימנע ומהרודפים והנידים לגרש הנולט שם, ומשרש צלר נהיה שם מוצר, ומצר נר היתה על הגבול להגן על צ"י מן יושבי לור עיר הסוחרים (Fenici) ובחלוק נון בלוד כמו נשכה ולשכה, [נחמיה י"ג ז'] נהיה משם Fenici שם פלשת ופלשתים); וגם לפי דברי Michaelis (הביאו פיליפפזאן) האומר שעיר לור לא בצנית עדין בימי יהושע, אולי היתה ציד הכנענים עיר קטנה הנקראת בשם זה ואח"כ הגדילה ובנויה מחדש: ל"ד) וביהודה. מקרא קשה, איך פגעה נחלת נפתלי ביהודה? ואין אחד מן הפירושים נכנס באוזן שמועת, ומוכרחים לנו לומר שט"ם הוא ול"ל ובירדן, וכן בתרגום השבעים: ל"ח) ערים תשע עשרה. שלש מן הנזכרות צפ' ל"ג ול"ד היו ערים, ושש עשרה ערי מוצר, והשאר חזרים: ו"ו) מי הירקון. לפי דברי החכם שווארץ בספרו תצואות הארץ יש עוד היום נחל שמו בערבי Wady Udsehi שענינו נחל ירקון. אולי היו המים רעים ובשמות מהם היו חולים בירקון: והירקון. משרש רקק שענינו בל"ח רפס ועיט: ו"ז) וילא. השבעים תרגמו כאילו כתוב ויאץ כמו כי אץ לך הר אפרים (למעלה י"ז ט"ו), ונכון: וילחמו. אחרי מות יהושע (שופטים י"ח): כ"ח) וראשי האבות. ראשי בתי האבות:

ב' ה' ולא יסגירו. ה"ו לחיזוק ואזהרה: ו') עד עמדו. יאספוקו מיד בשנועם את דבריו כדי להנילו מחמת גואל הדם (פסוק ד') ואח"כ במתון ישפטוקו ואם נקי הוא יתנו לו מוקוס בעיר, ואם לא יסגירוהו ציד גואל הדם: ו') עד מות הכהן הגדול, היה לריך לקב ישיבתו בעיר, ולא קבע ישיבתו עד היוכל אולי יארע מקרהו בסוף שנת הו"ט וא"כ לא ישב בעיר המקלט ולא כלום; וא"ת והלא יוכל להיות שגם יוס אחד לפני מות כ"ג ימית איש בשגגה וינכוס לעיר המקלט? תשובתי שאין הדבר דומה כי כאן הזמן קבוצ ובדאי יבוא, רק מיתת כ"ג היא צידי שמים וזן השמים קלרו ימי

עונש הרונח; וא"כ לפי הפשט אין לבקש טעם למה צחר בקלבה זו ולא בקלבה אחרת, ואם עכ"פ נוהיל ליתן טעם נאמר כדברי רש"י שהיה לו לכ"ג להתפלל שלא תארע הקלה כזאת בימיו, כלומר הכהן הגדול כזיכור ערב על כל התקלות הנולדות באומה, לפי שזקרבנותיו הוא נוסף ומהפלל עליהם, וזוה"כ כפרה היא לו על כל עונותיו ועונות עמו שהוא ערב עליהם, וזכין גם עון תקלה זו שאירעה בימיו נסלח ויכול הרונח לשיב אל עירו: ח) וזו עבר לירדן יריחו וגו'. בתלמוד (מס' יובות ט' ז') שאלו מודע בנחלת ראובן וגד וחני שבע הונגשה הקדישו ג' ערים כמו שהקדישו בנחלת השע השבטים הרחבה שלשתים, והתשובה הנכונה בלדה כדי שתהיינה משולשות, כל' שהיה ריוח שזה באורך זין עיר לעיר אעפ"י שאינו שזה ברוחב, לפי שהירדן בנתיים והוא נולא על כל גדותיו כל ימיו קציר וא"א לעברו לנוס אל עיר ונקלט בארץ השעת השבטים: ט) הוועדה. שרש יעד הורחמו אסף, וזוה אובל מועד וקריאי עדה, אובל שנתועדו ונאספו שם שכינת ה' וזשה, והזקנים הנאספים יחד להועץ, ובעיר ונקלט השתמש ג"כ בתיבת אסף (ואספו אותו העירה אליהם, למועלה ד') א"כ ערי המועדה, ערי האכיפה, ושרש לקט או קלט נרדף לאסף הקרוב ליסף, שהאוסף או לוקט הולך ומוסיף על מה שבדור:

כ"א א') ראשי אבות המטות. ראשי בתי אבות של כל מטה ונטה. ועל פי הגורל התחלקו בני ישראל הארץ לשבטיהם, זה בדרום וזה בצפון, זה על שפת הירדן וזה על שפת הים הגדול, רק לחלוקה פרטית לכל גבר וגבר שפטו ראשי בתי האבות לפי מספר בני כל בית ובית, או לפי כשרון ונעשה איש ואיש או גבורתו במלחמה, הלא מנאנו שליחשע וכלז נתנו עיר אחת לאיש, תוננת סרח וחברון, ולבני יאיר הגלעדי היו שלשים עירים (שופטים י' ד'): ד) את הערים האלה. יפה העיר פיליפפזאן שולבד שדה העיר אשר סביבותיה שלא היה נחלת הלויים גם בערים עלמון ישבו משאר השבטים ובנו להם בתיים, הלא לכהנים בני אהרן המועטים בנוספרם בימי יהושע נתנו שלש עשרה ערים וזיכיהן חברון עיר המלוכה לדוד בראשית מלכותו, וגבע בנימין היתה ג"כ מערי הלויים, ועכ"ז קמו בני העיר מושבט בנימין על הלוי האורח, וזוה נבין איך היה הדבר

שלשבטים מרובים באוכלוסייהם כמו בני דן נתנו ערים מועטות, ולבני לוי המועטים (כ"ג אלף זכר מנן חודש ומועלה, פר' במדבר) נתנו מ"ח עיר: ט) אשר יקרא אתהן בשם. כל ו' הנזכרות בשמן להלן (שד"ג); ועל אודות ערי הלויים מונטה ראובן שהושטו שני הפסוקים לפי סדרת רד"ק, עיין במונחת סי, וראוי לתת להם מקום בספר כפי דברי אברבנאל: ו) תהיינה. ל' עתיד, זהוריש בני ישראל את הגוים הנשארים בנהלל ותענך (שופטים א', כ"ה ול') וזכרות בני אהרן והלויים עד היות כדאי להקרא הערים על שםם, ואולי הוסיפו עוד עליהן כי נוצ עיר הכהנים לא נזכרת כאן: ז) ולא עמד איש בפניהם. הנשארים נסגרו לבוא בעיר דלתים וזרית, ואם כל השבטים היו מתאנלים כח כבני יהודה ויוסף היו מורישים את כולם:

כ"ב ג') ושמרתם את משמרת. פעל ואחריו השם הנגזר מוננו לחיזוק כמו ושמרתם שומר, והמוקור הוא שם הפעל וע"י הכנויים ישתנה כמו שם דבר; רק לא ידעתי טעם הזקף במלת משמרת הסמוכה למונות וראויה למרכא; ואין לומר שמשמרת ומנוה גם בפסוק הזה הן שני דברים כמו בפסוק וישמר משמרת ומונותי חקותי ותורתי (פר' תולדות), לפי שחסרה הו' בנתיים, ואם חסרה גם בפסוק הנזכר, וז של ותורת קובלת כל השמות יחד וכאילו נתן וז זין כל אחד ואחד מהם, וגם לא שייך כאן לומר מנות לא תעשה ומונות עשה: ד) לא הליכם. וימיו לכתם במדבר נשארה מלינה זו בפי עם צ"י עד סוף הימים, הלא מנאנו לאהליך ישראל (נולכים א' י"ב י"ז) וינסו איש לאהליו (מלכים ב' י"ד י"ז): ה) את המלוה ואת התורה. מנות עשה ולא תעשה, הנשמרות לכבוד ה' ולעבדו; ודברים המועילים לגוף ולקיצון המדיני שהורה ולנוד אתכם להללחכם: ז) שלחם ויזרכם. כן דרך לה"ק לכתוב תחלה זמן עבר ואחריו עתיד עם וז ההיפוך כמו קרבו ויאתיון (ישעיה מ"א ה') אכלו וישתחוו (תהלים כ"ג), ופשוטו כאן כאילו כתב וגם כי שלחם וזרכם אמר להם בנכסים רבים וגו': ח) שובו. ל' גווי. כלומר אתם הייתם החלוץ הקודם למולחמה ולשלל, וע"כ נכסים רבים בזאתם, ואני אינני אמר לכם שתחלקו עם ט' השבטים, רק אני נותן רשיון לכם לשוב אל אהליכם עם כל הנכסים אשר זיככם, אך חלקו שלל אויביכם עם

אחיכם בני שבטים הנשארם וועבר לירדן לשמור הנשים והטף.
 ורד"ק פירש חלקו הנזה עם אחיכם השבטים, ווי שפרש עם אחיכם
 האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי
 נשיהם וטפם הוא שהניחו, עכ"ל. והנה לא זכר כי בני ראובן ובני
 גד לא עברו כולם ליולחמה כי אם כארבעים אלף מהם, א"כ רובם
 נשארו בארץ אחוזתם לעזרה ולשמירה, ואולי ג"כ לשמור הנשים והטף
 של כל השבטים שעד אחר חילוק הארץ לא עברו את הירדן אלל
 אנשיהם, ועוד לא יתכן שבני גד הנאים לעזור את אחיהם יחלקו
 בזתם עם שאר אנשי הנבא שבדאי צוואו איש לו אם וועט ואם הרבה:
 י' ש. יפה העיר פיליפפזאן שמתבזה זו היה נראה שבנו את המוצב
 בנחלת ט' השבטים, רק מונה שכתוב בפסוק שאחריו נראה ברור
 שוועבר לירדן ונזרחה בנהו, וכן היתה נחנת ג"כ הסברה, שהיאך
 יעלה על לב ט' השבטים שבנו מוצב לעולה וזבח מחוץ לגבול ארצם:
 גדול למראה. כמו נחמד למראה (פר' בראשית) ואין לפרש
 למראה לאות וראיה ולא לקרבן כי מזה לא בא הספור כאן כ"א
 בפסוקים הנאים: י"ג) בן אלעזר הכהן הכהן הגדול: י"ד)
 נשיאים. נקראו בשם זה הנגזר יושרש נשא כל שרי צ"י, לעשרות
 לחנושים למאות ולאלפים, ונא להגידנו כאן שלא שלחו מהפחותים
 רק נשרי האלפים שהיו ראשי צתי אבות: י"ז) אשר לא הטהרנו
 מוננו. עד היום הזה לא עשינו כפרה ולא שאלנו סליחתנו מה',
 והיכן שאלו? צסוף ווי יהושע (כ"ד) כשכרת יהושע צרית לעם לעבוד
 את ה' לבדו, רק לפרש כדברי אברנחאל שיודע היה יהושע שעדין
 ציוניו היו ונבני ישראל הנוטים אחר בעל פעור לא כ"ל: י"ט) אם
 טוואה. אם חושבים אתם שהנוקדש את הארץ הוא נשכן ה' ובלעדו
 ארנכם טוואה, אינכם צריכים לצנות מוצב אחר בארנכם לקדשה,
 רק עברו לכם וגו': כ') לא גוע בעוננו. מייני קדם היתה זאת
 בישראל אף כי פרו לרבנה ליתשב כולם כושפחה אחת הוותכבדת
 בכבוד כל אחד ונגבריה, וקלוננו גם כן ישוב על ראש כל בני ונשפחהו,
 ובאמת גם ציוניו אלה צ"י ערבים זה לזה, וכלל מקומות תפונותיהם
 נכבדים ונתפשים בזכות או בפשע אחד מהם, וזהו ענין טוב עד מואד
 והלואי שיהיה כן תמיד עד קץ הימים לפי שהוא כפל מוחסום ורסן
 לחוטאים, צדעתם כי בכשלונם יכשלו גם אחרים עווס. רק גם בדרך

טבע יארע כמו צמעשה עכן שבני משפחתו ואוהביו יחוסו על הפושע,
 וגם אם לא יפתו אחריו יכסו על עונו ויענשו עמו: כ"ג) אל
 אלהים. תשובת שני השבטים וצפרט תחלת דבריהם תורה על המות
 לבם בשמעת חשד אחיהם, ודבריהם יתרים וחסרים כאדם הוודבר
 ולבו הווה בקרבן, ומאור דורנו שד"ל ז"ל פירש אל mächtig, potente
 בעל כח, ואלהים ל' רבים allmächtig, onnipotente בעל הכחות כולן,
 וכיון עד מואד, וכן פירש מאל אלהים השני עד ידע כוואמר מוסגר
 מפני תיבת תושיענו שהיא צנוף נווא, א"כ אל אלהים הראשון הוא
 לנכה, כקוראים לאל שיעיד על כונתם: ור"ד. הוא עון להכעיס
 כעבד המורד באדוניו, וועל יכול להיות ג"כ צנוגה (ויקרא ה' ט"ו)
 ואם יהיה צנויד הוא צמועלות היצר הרע לא להכעיס ולסור מואחרי
 ה'; וציונים הם שרוב עבודה זרה היתה זנות וניאוף, היו תועים
 אחריה בדרך קצב שהוא מרד, או בדרך עראי שהוא מעל; וקודם
 תיבות אל תושיענו היה ראוי לכתוב „עשינו את זאת“,
 להדביק עם פסוק שאחר כן „לצנות לנו וגו'“, כ"ה) לבלתי
 ירא את ה'. הקדמונים היו סוברים שלכל ארץ וארץ היה אלוה
 פרטי המשיגה עליה כנראה ברור מועשה השמרונים (מלכים ב' י"ז
 כ"ו) ומקומות אחרים. ובני ישראל גם כן מואמינים באל אחד היו
 סוברים שה' בעצמו חלק לכל ארץ וארץ אל אחר (ואתחק ד' י"ט)
 ובחר לעצמו עם ישראל וארץ כנען המוגבלת מואד מואר ע"י הירדן,
 וא"כ היו יכולים הדורות הנאים לומר ליוצאי ירך שני השבטים אתם
 תחת רשות אל אחר ולא תחת רשות ה': כ"ו) לנו. לתועלתנו:
 כ"ח) תצותנו צנה. לפי הסברה צנו המוצב באזנים לוען יעמוד
 ימיים רבים רק צנוהו בקרנותיו וצמעשה המכבר כווצב אשר צנושכן:
 כ"ט) מוננו. וכן הדבר שאמרנו „לצנות לנו מוצב“, וגו',
 יווא ל' סתנוי genus neutrum הבא לרוב בל' נקבה כונו קטנה או
 גדולה (בלק) שענינו דבר קטון או דבר גדול, רק יש מהם גם בל'
 זכר כונו וכל זה איננו שוה לי (אסתר ה' י"ג): ל"א) אזה הללתם.
 צודאי יש צנוי ישראל בעלי חטאות, ואם אתם הייתם מועלים צה',
 מתוך חרון אפו היה קונץ גם עליהם, עתה שאתם לא מועלתם הוא
 ארך אפים עובר על פשעם, א"כ אתם הללתם אותם מיד ה', וסרם
 המקרא ופרשהו. היום אשר לא מועלתם צה' הועל הזה ידענו כי

בזכותנו ה', כל' ונוצחיים אנו ששכינתו שרויה ביננו ולא יעלה מעלינו בעבור החוטאים שנקרצנו: ל"ג) כי ע"ד. היה כ"ל שאין לורך לומר שמוקרא קר הוא וחסרה מלת "עד" שהוא השם שקראו למוצח, והייתי ופרש מליצה זו ע"ד ויקרא. אברהם שם המוקום. ההוא ה' יראה, יקרא לך עיר הגדק (ישעיה ח' כו) יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג' י"ז) ושם העיר מיום ה' שמה (סוף יחזקאל) ודומיהם, לא שקראו למוצח שם פרטי רק הודיעו כונתם בצנותו. ואם מלאנו במוצחות שזנו יעקב וגדעון שקראו להם שמות, או נפרש המליצה ע"ד שפירשתי כאן, וזה כ"ל יותר, או נאמר שבמיוחדם שהיו צונים מוצחות הרבה ילדק לקרא להם שם פרטי להגדילם זה מזה, לא כן במוצח זה שלא היתה כוונתם לצנות כ"א המוצח ההוא לבדו. רק החכם שד"ל צעברו עלינו דחה דברי באורו שאם היה כתוב "עד הוא וגו'" היה ככון, עכשו שהתחיל הדבור במלת "כי" ל"ל שקראו למוצח עד וחסרה הוולה מן הספר, וראיתי תכף ומיד את דבריו, ומוסיף אני עליהם שלא קראו לצנין ההוא בשם מוצח לצלתי יאמרו הדורות הבאים שלצח צנוהו, וקראו לו בשם עד, וצדצדס צו היו אוורים ד"ו סמוך לעד שעל שפת הירדן, לא סמוך למוצח:

כ"ג א' וירי מימים רבים. לפי דברי יוסף הכהן שפט יהושע את ישראל כ"ה שנה, א"כ חלפו י"א שנה אחר כיבוש וחילוק הארץ לפני מות יהושע: צ) לזקניו. סנהדרין, חכמים שהיו מנהיגי העם (אברזנאל), ולראשיו. הם נשיאי הנוטות, ולשופטיו. הם שרי החלפים והמאות והחמשים והעשרות השופטים את העם לזוי הדין ענוו, והשוטרים הם משגיחים על לרכי העם ומוזהירים אותם עליהם; ואעפ"י שכתוב ויקרא יהושע לכל ישראל, לא קרא לכולם רק לחשובים שבהם הערצים לכל הוון העם היושבים תחת השגחתם, ולא יתכן לומר שכל ישראל עזבו נחלתם, ואויזיהם להם וכל רוח וגם בקרבה; וכן צראש סימן כ"ד כתוב ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל וגו', ושבטי הם ראשי הנוטות שצדס שבט ומוטה לרדות, ואח"כ קראו לכל היושבים תחת השגחת שר אחד שבט או נוטה, וישש שבט נהיה ג"כ שורש שפט ושה שפטים, ותאר זקן ושם זקן שוים באותיות שרשם, שזקני העם הם הסנהדרין היו מגדלים זקנים

להדרת פניהם, ושם שר נהפך מן ראש, ושטר קרוב במוצח להשתרר ומן תו התפעל כהייתה הטות: ד) והים הגדול. זו במקום עד וכן מן המדבר והלצנון (סוף פר' עקב) כמו עד הלצנון, ששם הולך ומוגיד גבוליו ארץ כנען לארבעת גרוחותיה, המדבר לצד דרום, הלצנון מלפון, פרת למזרח, והים האחרון למערב, ותיבות כל הגוים אשר הכרתי הם מאמר מוסגר ראוי להכתן קודם צנחלה לשבטיכם: ז) לא תזכירו. לשבח: י"ג) לפת. עשוי בצרזל ללוד חיות או עופות, ומוקש הוא אבן באמצע הדרך, שטע או שוט היא רצועה של עור שהמלקה מפילה על הנלקה והיא מכה אותו במקומות הרבה בגופו, לא כמקל המכה אותו במקום אחד בצדד, ולכניס הם קולים שונים וחדים, וגם לנה שענינה קור משרש לנן הקרוב לשנן שהקור מפריש ומכאיב כקוף, ואולי גם לנה שענינה מוגן היה לה באמצעה קרן בצרזל חד למחץ האויב: י"ד) אככי הולך היום. מליצה זו תורה בצירור אמונה בהשגחת הנפש אחר המות: ע"ז) צעצרכם את צרית. את במקום על:

כ"ד א' ויאסף. לפ"ד היא האסיפה עמוה האמורה למעלה צסימן הקודם, והחכם פיליפוזאן דחה דעה זו באומרו שהקודמת היתה צשילה, ולא ידעתי מנין לו: לפני האלהים. לפני הארון שהביאוהו משילה לשכם, וא"ת מדוע הקהילס צשכם ולא צשילה? אולי היה זה מוקום מוכן יותר, או כפי החכם הג"ל צשכם צנו מוצחות אברהם ויעקב וזכרונם הועיל ליהושע לחזק צ"י ציראת ה': ג) את יצחק. ולא הזכיר ישמעאל כמו שהזכיר עשו לפי שהיה צן פלגש, וכן לא הזכיר מדין ומדין וגו': ה) כאשר ראיתם שעשיתי (אברזנאל: ט') וילחם. דעתו היתה להלחם אס יוכל (צלק ט', ו' וי"א) או נלחם בהם ע"י קללת צלעס: י) ולא אציתי לשנוע לצלעס. לא שעיתי אל קרבנותיו: מידו של צלק: י"א) וילחמו צכס בעלי יריחו. כונתם היתה להלחם צכס אעפ"י שנמס לצס מפניכם, ואם הם היו פותחים לכס גם שאר גווי כנען לא היו נלחמים, וחסרה הוו לפני תיבת האמרי כמו שחסרה לפני תיבת החתי, רק לומר כדברי רש"י שנקאלו אל יריחו גבורים מכל ז' עממים לא סופר לנו לא צדצרי רחב ולא במקום אחר: י"ב) את

הזרעה. ר"ל שחדש להם נזקים שהזקו בהם זולת חרב המלחמה (רלז"ג), א"כ דעתו שלא שלח את הזרעה ונוש, רק דרך נוש הוא לומר שגרשם בדרך פלא, וכן פירשתי גם אני לשעבר לתלמידי, רק אם יתכן לומר זה על פסוק ושלחתי את הזרעה לפניך (וושפטיה) ששם באה הזרעה לישראל שישיגו עליהם וישלח וילאכו לפניהם, לא יתכן לאמרו כאן שבא הסיפור בדבר הגהיה ונתחונת בצירור, ע"כ ג"ל עתה שיש לפרשו כמשמעו שזרעה היא קרן העוף הנקרא vespa וחולי נתחבאו רבים וזני כנען במוערות שבח"י רבות וואד כי ארץ עלילה לרעש היא, והיתה דעתה להסתר שם ולהניק את ישראל בלסטיות כמו שהיה בסוף ימי בית שני כשרבו הקטטות והמלחמות בישראל שרבו הרולחים עד אין ווספר, וה' שלח באלה המוחזאים הזרעה שהיתה עוקלת אותם עקילה אחר עקילה עד שהיו מוכרחים ללאת מן החורים שהתחבאו שם ולנפול ביד ישראל או לגלות לארץ אחרת, וזה יומיה קראתי על אודות זבוב קטן נקרא Simulia maculata הבא לפעמים במוזרח אברופא לאלפי אלפים ויוניות אדם ובהמה; או יהיה זרעה מין שחין מונית וול' זרעת (והמלה הפוכה מין זער) או יהיה זה וזה שעקילת הזרעה היתה לשחין פורח אצבעועות מוניתות: שני וולכי האוורי, שנים מוולכי האוורי, לא סיתן ועוג, שד"ל, וכן פירש ג"כ את שני בני תונית (מוקן וו"כ ל"ו) כי לראובן היו ד' בנים ברדת יעקב לוולרים: כ' וש"ב. יהפך לבבו עליכם נוטובה לרעה, וכן אשוב ולקחתי דגני (הושע ב' י"ח): כ"ג) אשר בקרבכם. וולת אשר יש לה באיזה ווקוונות ענין וולת אם כמו אשר נשיא יחטא (ויקרא ב' כ"ב), אף כאן אשר בקרבכם ר"ל אם ישנם בקרבכם, ולא נניח שכבר ציווי יהושע היו צבני ישראל עוזדים אלתי נכר, והכתוב מועיד עליהם ויעבדו ישראל את ה' כל יומי יהושע (למטה ל"א): כ"ה) חק וושפט. כמו שאמרו רז"ל (ב"ק ד' פ' ופ"ח) עשרה תנאים התנה יהושע וכו', וולבד הושפטים הערוכים בתורה שם להם פרטי דינים לישוב הארץ ולטובת יושביה: כ"ו) האלה. אשרה הוא אילן נעבד או יער ווקדש לע"ז ובו הקדשים והקדשות עשו תועבותיהם, והיה אסור ג"כ לנטוע כל עץ אלל המוזנח (ראש פר' שופטים, לא תטע לך אשרה כל עץ) שלא יחשבוהו כקדוש כיון שגדל במקדש, רק אלה זו היתה שם ווקודם בודאי, ובהכנים מוקם לושכן (שופסוק זה

נראה שהציווי זה כולו משילה לשכם לא הארון לצדו כמו שכתבתי למועלה) נשאלה האלה חוך החנר ולא קנזיה, אולי מפני שלא הקימו שם הושכן לשיבת קבע רק עראי לתוכחת יהושע אל העם: כ"ז) את כל אוורי ה'. חק וושפט ששם יהושע לעם (למועלה כ"ה) עפ"י תורת וושה: לעדה. לא להעיד בכס לפני ה', רק להעיד לפניכם כלו' לעורר אתכם לעבודת ה', וכן והיה שם כך לעד (סוף פר' וילך) ספר התורה יזכירכם חובתכם וכן שירת האזינו (וענתה השירה הזאת לפניו לעד, שם): ל' תמונת סרח. וצופטים צ' ט' כתוב תמונת חרם והוא הנכון, תמונת השמש הנקרא חרם (בטרם יבא החרסם, שופטים י"ד י"ח) אולי ישראל שינו שם המקום לגנאי תמונת סרחון, או תמונת אליל הכל וריק שהוא סרח העודף: ל"ג) ויהיו. עיר שכם והשדה, שאם היה מוסב לעלמות יוסף כדברי קלת וופרשים, היה ראוי ותהיינה. פיליפזאן:

נשלם ביאור ס' יהושע בעזר הגור, כן אזכה ואגמור גם ביאור שאר ציאי קודם הכי"ר:

ס' שופטים.

א' ג' בגרלי. לעזרני בגרשי הכנענים מוגרל נחלתי, זאה"כ אבוא גם אני לעזרך בגרשך אותם מוגרל נחלתי: ד') ויעל. וכן למועלה מוי יעלה לנו, עלה אחי, אולי הכנענים נשארנו במוצרים אשר על ההרים וכן כתוב ואחיה על צמותיו תדרך (וזאת הזרכה) ועל צמותי יעמידני (תהלים י"ח) ולכן כתב ג"כ והלכתי גם אני אתך בגורלך, מיהר להר: ויכוס וגו'. הכו אותם ונוספר המכים היה עשרת אלפים איש: ז') תחת שלחני. באכזריות לבו קלץ בהונותם